

SOCIALE COHESIE IN LONDEN EN BRADFORD

De invloed van lokale community projecten op sociale cohesie in multiculturele wijken

Nienke van Kapel & Anneloes Nuis

Foto op de voorpagina is gemaakt door Nienke van Kapel

SOCIALE COHESIE IN LONDEN EN BRADFORD

**De invloed van lokale community projecten op sociale cohesie in
multiculturele wijken**

Universiteit Utrecht

Nienke van Kapel (3643360)
n.j.vankapel@students.uu.nl

Anneloes Nuis (3486249)
a.nuis@students.uu.nl

Bachelor thesis Culturele Antropologie & Ontwikkelingssociologie

Juni 2014

Begeleider: Pooyan Tamimi Arab

Aantal woorden (zonder dankwoord, bibliografie en bijlagen): 20.787

“There are no strangers, only friends we haven’t met yet”

(Quote op een bord bij het project Breadchurch
in St. Augustine’s Church, Bradford)

Inhoudsopgave

Dankwoord	11
Inleiding	13
1. Theoretisch kader	17
1.1 Sociale cohesie (Anneloes)	17
1.2 Identiteit (Anneloes).....	18
1.3 Religie en sociale cohesie (Anneloes)	19
1.4 Stereotypering, vooroordelen, racisme en discriminatie (Nienke)	21
1.4.1 Stereotypering en vooroordelen.....	21
1.4.2 Racisme en discriminatie	22
1.5 Sociale uitsluiting in multiculturele steden (Nienke)	24
2. Context	25
2.1 Sociale uitsluiting in Groot-Brittannië (Anneloes)	25
2.2 Sociale uitsluiting in Londen (Nienke)	26
2.3 Sociale uitsluiting in Bradford (Anneloes)	28
3. Londen (Nienke)	29
3.1 Sociale problemen	30
3.2 Sociale verbondenheid	34
3.3 Invloed van de projecten op de maatschappij	38
4. Bradford (Anneloes)	42
4.1 Sociale problemen	42
4.2 Sociale verbondenheid	46
4.3 Invloed van de projecten op de maatschappij	51
Discussie & Conclusie	55
Bibliografie	63
Bijlagen	71
Bijlage 1: Compositie van etnische groepen in het Bradford District, 2001 ...	71
Bijlage 2: English summary thesis.....	72

Kaart van Groot-Brittannië. De gebieden waar wij onderzoek hebben gedaan zijn Londen en Bradford. Londen ligt in het zuidoosten van Groot-Brittannië en Bradford ligt in het noorden, nabij Leeds.¹

¹ <http://www.infoplease.com/atlas/country/unitedkingdom.html>, geraadpleegd op 12 juni 2014

Dankwoord

Na een lange periode van voorbereiding, die voor ons begon in september 2013, is dit het resultaat van ons bachelor onderzoek. Zowel in de periode van voorbereiding en veldwerk als in het schrijfproces hebben we hulp en steun gehad van verschillende mensen. Deze mensen verdienen dan ook ons woord van dank.

Allereerst gaat onze dank uit naar de Britse organisatie Near Neighbours. Zonder hen hadden we ons onderzoek niet kunnen uitvoeren. We willen de coördinatoren Tim Clapton en Carlo Schröder bedanken voor de geboden kansen, het vertrouwen en de interesse in ons onderzoek. Wij zijn met openheid door de coördinatoren en andere vrijwilligers ontvangen, ook al waren we onbekenden. De begeleiding heeft ons geholpen bij het vinden van structuur tijdens ons veldwerk en bij het verkrijgen van informatie die we anders niet hadden kunnen verwerven.

Naast de organisatie waren de participanten van de Near Neighbours projecten en hun open houding cruciaal voor ons onderzoek. De participanten waren open naar ons, vertelden ons hun levensverhaal, en lieten ons binnen in ‘hun eigen’ wereld. We voelden ons nooit alleen gelaten gedurende de projecten. Dank daarvoor.

Tot slot willen we Pooyan, onze begeleider vanuit de universiteit, bedanken. Bedankt voor de kritische blik, de aanvullingen en de begeleiding tijdens het veldwerk.

“Ik wil mijn vier gastgezinnen bedanken voor hun gastvrijheid: Denise en John, bedankt dat jullie me opvingen als familie toen ik leed onder heimwee. Heather, bedankt dat u mij alles hebt uitgelegd over de werking van het busvervoer in Bradford. Clare en Lyndon, bedankt voor de pizza en de chinees avondjes als ik een lange dag van onderzoek achter de rug had. Sarah en Jimmy, bedankt voor het typisch Engelse eten dat jullie mij voorgeschoteld hebben. Bedankt dat Pippin en Lucy mijn vriendjes mochten zijn gedurende mijn verblijf bij jullie. Tot slot wil ik Nienke bedanken. Je bleef me steunen toen ik naar huis vertrok met heimwee, en ook toen ik later alsnog weer terugkwam. We hebben laten zien dat we een team zijn.”

Anneloes

“Ik wil Anneloes bedanken voor de samenwerking in het afgelopen jaar. Voor haar discipline en haar trouw. Ik vind het dapper dat ze ondanks haar heimwee haar veldwerk in Bradford heeft voortgezet. Daarnaast wil ik mijn vader bedanken voor zijn oprechte interesse, enthousiasme en feedback.”

Nienke

Inleiding

‘De wereld wordt steeds kleiner’: het is een vaak gehoorde uitspraak de afgelopen jaren. En in zekere zin is het ook zo, door toenemende mondialisering zijn er steeds meer mogelijkheden om contact te hebben met de andere kant van de wereld en kunnen mensen zich makkelijker van de ene plek naar de andere plek verplaatsen. Het gevolg is dat veel plekken steeds meer diversiteit kennen. Mensen migreren vanwege werk, liefde, om te studeren of ze vluchten halsoverkop voor hun leven en komen terecht in een ander land, met een andere levenswijze.

Al deze mensen komen samen in hun nieuwe woonomgeving, waar ze leven met elkaar, maar ook met de mensen die op deze plek geboren en getogen zijn. Mensen kunnen elkaar beïnvloeden, maar ze kunnen ook langs elkaar heen leven. Zeker in grote steden kunnen mensen als vreemdelingen naast elkaar wonen (Young in Valentine 2008: 324). Het leven met diversiteit kan in vrede verlopen, maar het kan ook een bron van conflict zijn. Er kan sprake zijn van een sterke sociale cohesie, maar er kan ook sprake zijn van sociale uitsluiting. Vaak geldt: onbekend maakt onbemind. Over de vreemde ‘ander’ kunnen stereotypingen en vooroordelen bestaan, er kan sprake zijn van racisme en discriminatie. Het denken in groepen en het uitsluiten van mensen heeft veel te maken met identiteitsvorming. Mensen willen bij een groep horen en door groepsgrenzen te maken, worden er automatisch ook mensen buitengesloten (Turner 2006). Soms is het contact tussen verschillende groepen beperkt tot een minimum en vaak is er hierdoor weinig kennis over elkaar. Hoe zorgen we ervoor dat mensen in vrede naast elkaar kunnen wonen, ondanks verschillen? Wat gebeurt er als mensen samen een doel hebben? Als ze in contact komen met ‘de ander’? Vermindert dat de stereotypingen, de vooroordelen? Is er minder sprake van racisme en discriminatie? Volgens de contacttheorie van Allport (in Valentine 2008) zorgt contact tussen mensen inderdaad voor het terugdringen van vooroordelen en daarmee wellicht ook voor het terugdringen van racisme en discriminatie. *Othering* (Appadurai 2006) neemt hierdoor af en er zou meer sociale insluiting en daarmee meer sociale cohesie kunnen ontstaan. Valentine benadrukt de waarde van ‘echt contact’. Ook in niet gesegregeerde wijken kan sociale uitsluiting en conflict voorkomen. Contact op zich betekent niet direct dat er ook wederzijds respect ontstaat tussen verschillende groepen. Om wederzijds respect te bereiken, een bouwsteen van sociale cohesie, moet er betekenisvol contact zijn: contact dat daadwerkelijk waarden verandert en zich vertaalt in een algemeen positief respect in plaats van alleen tolerantie. In de stad komen mensen voortdurend andere mensen tegen, maar veel

van die alledaagse momenten van contact tussen verschillende individuen of groepen tellen niet echt als ontmoetingen (Valentine 2008).

In deze thesis zullen we gaan kijken naar pogingen om mensen in diverse samenlevingen dichter bij elkaar te brengen. We hebben lokale projecten onderzocht in de steden Londen en Bradford, Groot-Brittannië, die gefinancierd worden door de *faith-based organisation* Near Neighbours. Near Neighbours werkt in verschillende steden in Groot-Brittannië. De onderzochte projecten in Bradford vinden plaats in de wijken Manningham, Undercliffe, West Bowling en Centre Area/Thornbury. In Londen vinden de onderzochte projecten plaats in Whitechapel, in het district Tower Hamlets, Rockingham in het district Southwark en Leytonstone in het district Waltham Forest. In de periode van 3 februari 2014 tot en met 11 april 2014 hebben wij hier antropologisch veldwerk verricht. Met de informatie die we daar hebben verzameld, zullen we de volgende centrale vraag gaan beantwoorden:

Wat voor invloed hebben lokale community projecten van Near Neighbours, die gericht zijn op het samenbrengen van volwassenen met verschillende etnische achtergronden, op processen van sociale insluiting en uitsluiting in multiculturele wijken in Londen en Bradford?

Om deze vraag te beantwoorden zullen we verschillende deelonderwerpen behandelen: sociale problemen die werden of worden ervaren in het dagelijks leven van deelnemers, sociale verbondenheid bij en/of door de projecten, en de invloed van de projecten op de maatschappij. Hierbij zullen belangrijke concepten als conflict, discriminatie, respect en begrip aan de orde komen.

Dragen de projecten daadwerkelijk bij aan het samenbrengen van mensen, worden er relaties van vertrouwen gebouwd dankzij de projecten? De uitkomsten van ons onderzoek kunnen interessant zijn voor de organisatie Near Neighbours, maar ook voor beleidsmakers en andere organisaties die mensen in diverse samenlevingen willen samenbrengen: wat werkt en wat werkt niet? Ons onderzoek is dan ook vooral evaluerend van aard. We zijn in ons onderzoek comparatief te werk gegaan: Anneloes heeft de invloed van de projecten in Bradford onderzocht en Nienke heeft dit in Londen gedaan. Beide steden zijn anders, hebben een andere demografische samenstelling en een andere geschiedenis. Een bepaalde aanpak werkt misschien wel in plaats X, maar niet in plaats Y. De context kan bepalend zijn voor het effect van dergelijke initiatieven en daar houden we in ons onderzoek rekening mee, door comparatief te werk te gaan.

Met ons onderzoek kunnen wij daarnaast een bijdrage leveren aan een bredere of hechtere empirische onderbouwing van de bestaande theorieën rondom sociale cohesie en sociale uitsluiting. Met name de contacttheorie en het idee dat er, wanneer mensen samen een doel hebben, sneller sociale cohesie ontstaat. Ons onderzoek heeft vooral een grote maatschappelijke relevantie: leven met diversiteit is een alom vertegenwoordigd fenomeen op veel plekken in de wereld en de vraag hoe mensen in zo'n situatie vreedzaam met elkaar kunnen samenleven is belangrijk. Het leven met diversiteit gaat namelijk niet altijd goed en verloopt niet altijd vreedzaam. Zo zijn er in de geschiedenis van Groot-Brittannië diverse conflicten tussen verschillende groepen geweest. Een voorbeeld hiervan zijn de rellen in 2001 en 2011, die een grote impact hebben gehad. Ons onderzoek biedt inzicht in mogelijkheden tot het samenbrengen van mensen en de juiste handswijze hiervoor. Hebben de bestaande projecten uit ons onderzoek de beoogde werking of is daar een andere aanpak voor nodig? Door deze projecten te evalueren zullen we iets zeggen over hoe soortgelijke projecten kunnen bijdragen aan het samenbrengen van mensen in diverse samenlevingen. We hopen zo bij te dragen aan het debat over en het bevorderen van sociale cohesie.

We zijn tot onze data gekomen door middel van participerende observatie en interviews. In de beginfase van het veldwerk hebben we gebruik gemaakt van *hanging out*, en zijn we rustig begonnen met het leggen van contacten en het bekijken van de sociale situatie, zodat we daar op een gepaste manier op konden inspringen. Daarnaast hebben we geparticipeerd in de projecten waar dat mogelijk was. Hierdoor konden we ons een betere voorstelling maken van de ervaring van deelnemers en werden we meer gezien als 'een van hen', waardoor we een betere relatie kregen met informanten. Observatie was voor ons onderzoek wat minder relevant, omdat we vooral wilden weten hoe deelnemers projecten ervoeren en wat het met hun gedachten deed en dit is lastig te observeren. Interviews, zowel in de vorm van informele gesprekken als in meer gestructureerde vorm, bleken erg nuttig. In een één-op-één setting werd de ruimte gecreëerd voor diepgaande interviews over soms gevoelige onderwerpen, zoals conflict en discriminatie.

We hebben tijdens ons veldwerk gebruik gemaakt van *jot notes* om data vast te leggen. Ook hebben we veel van de interviews opgenomen en later getranscribeerd. Het is altijd belangrijk te noemen dat wij zelf ons onderzoeksinstrument zijn geweest en dat onze persoonlijkheid en manieren van handelen invloed kunnen hebben gehad op de data. Bijvoorbeeld bij het observeren en participeren zullen iedere onderzoeker andere zaken opvallen. Iedere onderzoeker zal dus ook verschillende *jot notes* maken. En: informanten zullen op de ene onderzoeker anders reageren dan op de andere. Dit is een belangrijke

kanttekening bij ons onderzoek, vooral omdat wij comparatief te werk gaan. Onze data is door mensen met verschillende persoonlijkheden verzameld en geanalyseerd en is daardoor niet precies goed te vergelijken. Een verschil tussen beide onderzoekers is dat Anneloes Nuis niet religieus is en Nienke van Kapel christen is. Nuis had hierdoor misschien een neutralere blik op ‘interfaith’ werk, maar aan de andere kant kon Van Kapel zich misschien beter indenken in christenen en wellicht ook in mensen van andere religies. Een voorbeeld van verschil in de manier waarop informanten op ons reageerden, is onze huidskleur. Nuis ervoer dit in Bradford als belangrijk voor hoe mensen op haar reageerden, veel mensen namen aan dat zij christen was, omdat ze blank is. Daarnaast speelde het feit dat ze niet religieus is ook een rol. Sommige participanten hadden hier moeite mee en werkten hierdoor niet (meer) mee aan het onderzoek, of gingen zich anders gedragen. Anderen konden dit juist waarderen en meenden dat Nuis hierdoor een open blik had voor elke religie. Van Kapel ervoer haar huidskleur niet als significant voor hoe mensen op haar reageerden. Bij de meeste projecten waren er meerdere blanke mensen en mensen namen niet bij voorbaat aan dat zij christen is, omdat ze blank is. De meeste mensen waren welwillend om mee te werken, ook wanneer ze wisten dat Van Kapel christen is. Ondanks de verschillen hebben we geprobeerd onze data zo veel mogelijk op eenzelfde manier te verzamelen en menen we dat we een nuttige vergelijking kunnen maken.

In het volgende hoofdstuk zal het theoretisch kader besproken worden, van waaruit we dit onderzoek hebben verricht. Allereerst zal het hoofdconcept sociale cohesie aan bod komen, gevolgd door een paragraaf over identiteitsvorming. Daarna volgt een paragraaf over religie en de rol die religie kan spelen in het vormen van sociale cohesie. Vervolgens wordt ingegaan op processen van stereotypering, vooroordelen, racisme en discriminatie: processen die van invloed kunnen zijn op het vormen van een identiteit en op processen van sociale uitsluiting. Tot slot wordt gesproken over hoe sociale uitsluiting een rol kan spelen in multiculturele steden. In hoofdstuk twee gaan we in op de context van ons onderzoek: hoe spelen de concepten uit het theoretisch kader een rol in Groot-Brittannië en in het bijzonder in Londen en Bradford? Hoofdstuk drie geeft inzicht in de empirie verzameld in Londen: hoe is de dagelijkse sociale situatie van de deelnemers, wordt er sociale verbondenheid gecreëerd door de projecten en hebben de projecten invloed op de bredere maatschappij? Hoofdstuk vier zal deze vragen voor Bradford beantwoorden. Na de theorie en de empirie zullen we in het hoofdstuk Discussie en Conclusie onze conclusie en aanbevelingen geven. Aan het einde van deze thesis zijn de literatuurlijst en de bijlagen te vinden.

1. Theoretisch kader

1.1 Sociale cohesie

We leven in een wereld van toenemende mondialisering. Mensen staan overal ter wereld meer met elkaar in contact. Ze verplaatsen zich steeds meer, en hierdoor kunnen leden van verschillende groepen meer met elkaar in contact komen.

In deze wereld van mondialisering leven we vaak dicht bij andere mensen. Iris Marion Young stelde over het leven in de stad: het is 'a being together of strangers' (Young in Valentine 2008: 324). Volgens Young liggen conflicten op de loer en is sociale cohesie nodig om deze te voorkomen. De term sociale cohesie komt op in de eerste helft van de twintigste eeuw, omdat in deze tijd de sociale orde begon te veranderen door sterke urbanisatie. Traditionele banden in de samenleving veranderden. Anonimiteit, individualisme en competitie namen volgens Forrest en Kearns (2001) toe.

Definities van sociale cohesie zijn zeer divers. Volgens Friedkin (2004) is het algemene idee dat groepen samenhangend zijn als er interactie plaatsvindt tussen personen met als doel de groep bij elkaar te houden. Sociale cohesie wordt vandaag de dag als volgt gedefinieerd: wanneer een lid bij een groep blijft dankzij een veelvoud van samenwerkende krachten (Friedkin 2004: 412). Volgens Friedkin is groepscohesie dus de mate waarin leden van een groep in die groep willen blijven. Het idee is dat leden van een groep met een hoge cohesie zich meer inzetten voor de groep en meer willen bijdragen aan het welzijn van de groep in zijn geheel. In ons onderzoek zullen we deze definitie van sociale cohesie aanhouden.

Forrest en Kearns (2001) spreken over vijf dimensies van sociale cohesie: allereerst gaat het om algemene waarden en burgerlijke culturele uitingen. Ten tweede gaat het om sociale orde en controle. Ten derde moet er sociale solidariteit en een minimaal verschil zijn in rijkdom tussen mensen. Ten vierde is een hoge intensiteit van sociale interactie binnen families belangrijk. Tot slot moet er verwevenheid zijn van plaats en identiteit. Over de vijf dimensies van Forrest en Kearns valt naar onze mening te twisten. Verschil in rijkdom hoeft er bijvoorbeeld niet altijd toe te doen. Als er andere aspecten zijn die wel overeenkomen tussen mensen, zoals interesse in bepaalde onderwerpen, hoeft een groot verschil in rijkdom geen rol te spelen.

Verder hangt sociale cohesie samen met sociale uitsluiting. Zo zeggen Bhalla en Lapeyre (1997) dat als sociale cohesie mislukt, er sociale uitsluiting kan ontstaan. Iemand is

sociaal uitgesloten als de persoon een bewoner is van de samenleving en als hij of zij niet kan of mag participeren in normale activiteiten die de burgers ondernemen in de samenleving (Burchardt 1999 in Peace 2001). Deze definitie zullen wij aanhouden. Bij sociale uitsluiting zijn volgens Richardson en Le Grand (2002) vier aspecten belangrijk. Het eerste is dat sociale uitsluiting meer is dan alleen armoede of gebrek aan werk. Daarnaast wordt men uitgesloten in een bepaalde tijd of op een bepaalde plek; er bestaat dus niet zoiets als *absolute* sociale uitsluiting. Het derde aspect is ‘agency’; de rol die mensen zelf spelen bij uitsluiting. Tot slot is uitsluiting niet alleen beperkt tot een bepaald moment en heeft het niet alleen impact op het leven in het heden, maar beperkt het ook kansen voor de toekomst (Richardson en Le Grand 2002). Naast deze vier aspecten is sociale uitsluiting een *dynamisch proces*, omdat omstandigheden van mensen door de tijd heen veranderen. Sociale uitsluiting is niet te verwarren met sociale isolatie: voor isolatie kiest men vaak zelf, bijvoorbeeld doordat men in *gated communities* gaat leven (Cameron 2006; Boon en Farnsworth 2011).

Bij sociale cohesie kunnen we een kanttekening plaatsen. Soms kan sterke lokale cohesie problemen op macro niveau veroorzaken. Als sociale cohesie binnen een buurt heel groot is, kan dat zorgen voor conflicten met andere buurten. Vandaar dat we bij het interpreteren van sociale cohesie zowel moeten kijken naar macro als micro niveau (Robinson 2005). In ons onderzoek passen we dit ook toe: we kijken zowel naar verbondenheid binnen het project (micro) als naar in hoeverre het doorwerkt in het dagelijks leven (macro).

Of het nu om uitsluiting of insluiting gaat, beleid speelt een belangrijke rol in het streven naar sociale cohesie. Veel wetenschappers en beleidsmakers gaan in het streven naar sociale cohesie uit van de *contacttheorie*. Dit houdt in dat hoe meer contact er is tussen groepen, hoe meer groepen naar elkaar toegroeien en verschillen tussen groepen verminderen (Bastian 2012; Valentine 2008). Contact met andere mensen heeft invloed op de identiteitsvorming van groepen en individuen.

1.2 Identiteit

Door mondialisering kunnen mensen zich bedreigd voelen. Mensen zoeken steeds meer naar een nationale, etnische en raciale identiteit binnen groepen (Schuster en Solomos 2001) en ze vragen zich opnieuw af *wie ze zijn*. Hierbij kunnen we de Sociale Identiteit Theorie (SIT) betrekken, ontwikkeld door Tajfel en Turner. Volgens de SIT classificeren mensen zichzelf en anderen in verschillende sociale categorieën, zoals religieuze groepen, gender en leeftijd. Volgens de SIT wordt dan een *persoonlijke identiteit* ontwikkeld (Ashforth en Mael 1989). De perceptie is dat iedereen ergens bij wil horen: ‘belonging’ (Turner 2006). Sommige

mensen hebben het gevoel dat ze nergens bij horen en dit kan zorgen voor conflicten tussen verschillende groepen.² Soms kan er heimwee zijn naar de plek/het land van herkomst. Dit geldt vooral voor immigranten (Duyvendak 2011). Oorspronkelijke bewoners zijn eerder nostalgisch over de ‘goede oude tijd’, voordat de immigranten arriveerden. Volgens Duyvendak is ‘feeling at home’ existentieel. Naar onze mening heeft Duyvendak hier gelijk in. Als je je ergens niet thuis voelt, kan dit gevolgen hebben voor de manier waarop je je gedraagt in een buurt of wijk. Dit kan weer gevolgen hebben voor de sociale cohesie.

Multiculturalisme is een term die wordt gebruikt wanneer mensen het hebben over individuen en groepen met verschillende identiteiten die samen in een bepaald gebied wonen. De meest complete definitie is dat we ‘de samenleving moeten zien als een mozaïek van verschillende individuele (minderheids) culturen’ (Modood 1998: 379). Volgens deze definitie zijn religie en gedrag van elke groep belangrijk en behoren deze te worden gerespecteerd. We kunnen echter wel kritisch zijn over deze definitie en ons afvragen of elk gedrag moet worden gerespecteerd. Tegenwoordig wordt ook wel gesproken over *transculturatie*: culturen komen door betekenisvol contact in een proces van geven en nemen (reciprociteit) (Rosado 1996; Valentine 2008).

Volgens Amin (2002) zijn identiteiten niet statisch, maar worden ze steeds meer gemixt en zullen ze veranderen doordat groepen naast en met elkaar leven. Deze identiteitsvorming hangt samen met religie. In Europa is er meer aandacht gekomen voor religie door verschillende oorzaken zoals globalisering. Doordat mensen zich steeds meer gaan verplaatsen en meer met elkaar in contact komen, worden verschillen tussen religies steeds meer zichtbaar en merkbaar. Ook hebben historische gebeurtenissen zoals 9/11 invloed gehad op het beeld van religies: zo wordt de islam vaak negatief afgeschilderd (Gilroy 2005). De toenemende aandacht voor religie heeft invloed op sociale cohesie.

1.3 Religie en sociale cohesie

Historisch gezien is het christendom de grootste religie in Europa (Jenkins 2010). De laatste decennia komen ook andere religies en geloofsovertuigingen op, zoals de islam. Sommige mensen zijn huiverig voor de invloed van de islam op Europa; er is angst voor toenemende islamisering.³ Internet speelt hierin een grote rol doordat religieuze ideeën op deze manier verspreid kunnen worden, maar ook historische gebeurtenissen als 9/11 spelen een rol. Niet iedereen denkt dat de islamisering in Europa al in een vergevorderd stadium is. Zo vindt

² Documentaire ‘Land van Aankomst’, van René Roelofs en Paul Scheffer. Bekeken op 7 mei 2014

³ Documentaire ‘Land van Aankomst’, van René Roelofs en Paul Scheffer. Bekeken op 7 mei 2014

Matthew Maguire het vrij overdreven (in Jenkins 2010: 27): “Als je sommige Christenen mag geloven die over Europa praten, staan de minaretten al bijna op de kathedraal van Chartres en de Notre Dame.” Jenkins geeft aan dat naast critici ook overheden te veel ingaan op geloofsextremisme, zoals moslimextremisten. Maar niet iedereen is een extremist. Als reactie op de houding van veel overheden gaan moslimgemeenschappen in Europa zich soms alleen maar verder afscheiden (Jenkins 2010).

Deze afscheiding heeft gevolgen voor sociale cohesie. Contacten tussen verschillende groepen worden verminderd. Binnen een religieuze groep is er vaak wel sociale cohesie. Door toenemende segregatie van religieuze groepen kunnen *faith communities* ontstaan (Furbey en Macey 2005). Echter, volgens Furbey en Macey hoeven deze gemeenschappen niet helemaal afgescheiden te bestaan. Een veelvoorkomend idee is dat ‘faith communities’ uniform zijn. Maar zowel Jenkins (2010) als Hervieu-Léger (2003) geven aan dat er ook juist veel diversiteit binnen communities kan zijn. Hervieu-Léger geeft hiervoor als verklaring dat in een wereld van toenemende mondialisering het individu een grotere rol heeft gekregen. Tegenwoordig gaat het meer om *believing without belonging* (Hervieu-Léger 2003: 2); het is niet zo dat religie in Europa langzaam verdwijnt, maar dat mensen religie beleven op hun eigen, individuele manier.

Dit wil niet zeggen dat traditionele vormen van religie zoals van het christendom en de islam verdwijnen. Overheden erkennen steeds meer de aanwezigheid van verschillende religies, en proberen hierop meer actie te ondernemen in het bereiken van sociale cohesie. Zo zegt de Local Government Association (LGA) in Groot-Brittannië: “Most of our towns and cities are places of great diversity. Faith is an element of this diversity. Relations between faith communities can make a significant contribution to promoting community cohesion.” (LGA, 2002: voorwoord in Furbey en Macey 2005: 98). Lokale religieuze organisaties zetten zich vaak in voor de behoeften van de lokale bevolking. Overheden beginnen dit steeds meer te erkennen en pleiten steeds meer voor een *bottom-up* benadering (Beaumont en Nicholls 2008). *Faith-based organisations (FBO's)* worden steeds meer erkend. Het centrale idee is dat ze een gat moeten opvullen omdat de staat zich in toenemende mate terugtrekt uit veel domeinen van het publieke leven, en dan met name het sociale welzijn (Beaumont 2008). Beaumont stelt wel dat FBO's sinds de jaren '80 niet simpelweg liefdadigheidsinstellingen meer zijn, maar dat ze ook een sociale en politieke impact hebben (Beaumont 2008: 2023).

Religie en religieuze organisaties nemen dus nog steeds een belangrijke rol in als het gaat over sociale cohesie en sociaal welzijn van mensen. Religie kan echter ook een bron zijn van stereotypering, vooroordelen, racisme en discriminatie.

1.4 Stereotypering, vooroordelen, racisme en discriminatie

1.4.1 Stereotypering en vooroordelen

Mensen hebben vaak vooringenomen ideeën over hoe mensen en groepen in elkaar steken. In principe zijn we allemaal bevooroordeeld: iedereen bekijkt situaties, handelingen van mensen en de wereldgeschiedenis vanuit zijn eigen perspectief en zijn eigen levenservaring. Bewustwording van die vooroordelen kan positief werken in het contact met anderen.

Stereotypen en vooroordelen lijken erg op elkaar; stereotypen zijn ‘fixed ideas about what members of a group are like’ (Kottak 2011: 145) en een vooroordeel is ‘devaluering a group because of its assumed attributes’ (Kottak 2011). Volgens het Van Dale woordenboek is een vooroordeel een ‘op een gebrek aan kennis berustende mening of afkeer’.⁴ Allport (1954) en anderen voegen hieraan toe dat vooroordelen negatieve sociale oriëntaties zijn jegens een groep of jegens individuen omdat zij lid zijn van een bepaalde groep. Allports definitie van een vooroordeel is dan ook: ‘a generalised attitude in which people divide the world into in-groups and outgroups’ (in Valentine 2010: 529). Deze laatste definitie zullen we aanhouden, er vanuit gaande dat deze houdingen berusten op een gebrek aan kennis.

Vooroordelen kunnen verschillende oorzaken hebben. Volgens het Amerikaanse standaardmodel speelt de levenssituatie en persoonlijkheid een belangrijke rol bij het vormen van vooroordelen (Adorno e.a. 1950 in Sniderman e.a. 2003; Lipset 1963; Sniderman e.a. 2003; Tajfel 1981a & Tajfel 1981b). Groepsconflicten zouden in het verlengde liggen van vooroordelen (Quillian 1995). Wij denken dat dit niet altijd zo hoeft te zijn, het ligt er aan hoe met de vooroordelen wordt omgegaan. Verder komen vooroordelen vaak voort uit angst en woede. Volgens Appadurai (2006) is *othering* en het proces van groepsafbakening een gevolg van frustratie over het feit dat in het land van de afbakenende groep ook andere mensen wonen. Het bestaan van zelfs de kleinste minderheid binnen nationale grenzen kan volgens hem gezien worden als een ontoelaatbaar tekort in de puurheid van het land als geheel. Valentine (2010) benoemt daarnaast een aantal andere vormen van angst die vooroordelen kunnen veroorzaken, zoals angst voor economische gevaren: de angst dat de ‘nieuwkomers’ banen in zullen nemen. En angst voor culturele gevaren: dat nieuwe groepen een cultureel gevaar zouden zijn voor de nationale waarden en manier van leven. Vooroordelen worden overigens meer bepaald door omgeving dan door klasse, stelt Valentine. Per omgeving

⁴ Van Dale Woordenboek. <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=vooordeel&lang=nn#.UpNPKtJLPvE>. Geraadpleegd op 25 november 2013

verschilt de situatie en verschillen de vooroordelen die gevormd worden (Valentine 2010). Daarnaast is er een verschil tussen wat mensen zeggen dat ze doen en wat ze daadwerkelijk doen. Veel mensen vinden het verwerpelijk om vooroordelen te hebben, maar blijken toch zelf ook bevooroordeeld. Mensen zien hun vooroordelen niet altijd als dusdanig, omdat ze hun mening denken te kunnen legitimeren. Als het voor henzelf een logische manier van denken is, herkennen ze het vaak niet als vooroordeel (Valentine 2010).

Tot dusver lijken vooroordelen een negatief fenomeen te zijn. Maar ze kunnen ook een leerproces in gang zetten. Volgens de filosoof Gadamer kunnen vooroordelen bijdragen aan het verkrijgen van begrip en inzicht. Als men zich bewust is van vooroordelen, kan de bron van onbegrip aangepakt worden en het vooroordeel worden bijgesteld (Malpas 2013). Een voorwaarde hiervoor is uiteraard wel dat mensen zich bewust moeten worden van zichzelf en eerlijk naar hun eigen denken en handelen moeten kijken. De vraag is in hoeverre mensen hiervoor openstaan. Verder is belangrijk in Gadamer's gedachtegoed dat alle interpretatie volgens hem 'prejudgmental' is, ook die van het verleden, in de zin dat interpretatie altijd is georiënteerd op huidige kwesties en problemen. En omdat men dānkzij de huidige kwesties en problemen in staat gesteld wordt zich bezig te houden met bepaalde kwesties (Malpas 2013). Zoals gezegd is iedereen dus in zekere zin bevooroordeeld. Gadamer erkent dat vooroordelen ook kunnen verstoren, maar zijn punt is volgens Malpas dat dat niet altijd zo hoeft te zijn (Malpas 2013). Dat vooroordelen ook kunnen verstoren, wordt duidelijk in processen van racisme en discriminatie, die een gevolg kunnen zijn van bevooroordeeling.

1.4.2 Racisme en discriminatie

Vooroordelen hangen sterk samen met racisme en discriminatie. Deze twee concepten zijn steeds meer met elkaar verweven. Voorheen was racisme (volgens Kottak 2011) 'de discriminatie van een etnische groep met een veronderstelde biologische basis'. Maar steeds vaker worden ook andere vormen van discriminatie onder racisme gerekend. Zo wordt culturalisme - discriminatie op basis van cultuur - ook vaak gezien als een vorm van racisme. (Tamimi Arab 2012; Essed 1991). Discriminatie is al het beleid en praktijken die een groep en haar leden schaden.

Ondanks het feit dat ras geen objectieve basis heeft, lijkt racisme en het indelen van de wereld in verschillende rassen, helaas een blijvend fenomeen te zijn (Amin 2010; Gilroy 2005). Het indelen van mensen in rassen is iets wat er in sluipt, volgens Amin. Lichamelijke en culturele verschillen worden volgens hem vaak ervaren als raciale verschillen. Ras als cultureel construct kan gebruikt worden bij een 'sorteer instinct' om bijvoorbeeld gevaar van

veiligheid te onderscheiden. Raciale verschillen tussen mensen kunnen over dezelfde lijnen verdeeld worden als ‘gevaarlijk’ en ‘ongevaarlijk’ en op deze manier kunnen mensen de wereld indelen in rassen en daarbij behorende (goede of slechte) eigenschappen. Volgens Saldanha (2006 in Amin 2010) kunnen we deze alledaagse ‘handelingen’ van ras als *phenotypical racism* beschrijven: aan de hand van essentialistische biologische en culturele merktekens wordt ‘raciale groepen’ een bepaald beeld toegeschreven. Na 9/11 en de bomaanslagen op 7 juli 2005 in London is dit fenotypische racisme toegenomen (Amin 2010; Gilroy 2005). Met name moslims hebben hierdoor op basis van hun uiterlijke kenmerken te maken met reacties als ongerustheid, verdenking, angst en haat (Amin 2010). We zullen de term racisme in dit onderzoek breed interpreteren, we gebruiken niet alleen de ‘nauwe’ definitie, maar ook ‘de bredere definitie’ van racisme zullen we onder het begrip scharen.

De rol die de politiek kan hebben in het versterken van racisme, moet volgens ons niet worden onderschat. Met name cultureel racisme kan door een bepaald discours in de politiek worden versterkt. Bijvoorbeeld wanneer partijen verklaren dat etnische verschillen tussen mensen onverzoenbaar zijn op grond van culturele onverenigbaarheid (Amin 2010). Dit kan doorwerken op de burgers in de samenleving, die vervolgens mensen op basis van hun culturele kenmerken kunnen gaan veroordelen en uitsluiten. Maar ook de media spelen hier een belangrijke rol in, denken wij. Door de focus te leggen op extremisme en conflict, in plaats van op wat er wél goed gaat, kan het beeld van burgers over bepaalde groepen (ten onrechte) negatief worden gevormd (Amin 2010).

Racisme drijft mensen uit elkaar. De effecten van racisme halen het slechtste in iedereen naar boven (Gilroy 2005: 133). Het denken in raciale verschillen belemmert empathie en zorgt voor etnocentrisme. Het maakt het moeilijk om je in te leven in de ander. Gilroy beweert dat veel Britten nog steeds een koloniale manier van denken hebben en nog steeds in rassen denken. Hij noemt deze gang van zaken ‘postcolonial melancholia’. Volgens Gilroy zijn veel Britten ‘ras’ nodig gaan hebben en wellicht zijn zekerheden gaan verwelkomen in een wereld die zij ervaren als steeds verwarrender (Gilroy 2005: 106).

Fenotypisch racisme wordt voortgezet door aannames dat mensen met bepaalde opvallende kenmerken inferieur zijn, een bedreiging vormen en niet op zijn plaats zijn. Deze aannames herbergen gevoelens van superioriteit en gerechtigheid aan de ene kant van de scheiding en gevoelens van inferioriteit en onderwerping of wrok en woede aan de andere kant. Alledaags contact tussen mensen is volgens Amin niet voldoende om fenotypisch racisme te overkomen, daarvoor is ‘meaningful contact’ noodzakelijk (Amin 2010).

1.5 Sociale uitsluiting in multiculturele steden

Vanwege toenemende mondialisering wordt de demografie van steden steeds meer divers. Hoe we reageren op deze diversiteit is een centrale uitdaging in het vormgeven van het dagelijks leven in de stad (Barclay 2013). Leven met diversiteit kan zorgen voor sociale uitsluiting, die optreedt als het vormen van sociale cohesie mislukt (Bhalla en Lapeyre 1997).

Sociale uitsluiting kan onder andere plaatsvinden in de economische, politieke en culturele sfeer van het dagelijkse leven (Madanipour e.a. 1998). In de economische sfeer is het gebrek aan toegang tot werk een belangrijke factor bij sociale uitsluiting. In de politieke sfeer gaat het om de mogelijkheden van individuen om te participeren in en het invloed hebben op politieke besluitvorming. Wanneer mensen hierin niet kunnen participeren, bijvoorbeeld doordat zij geen stemrecht hebben, zijn zij op dit vlak sociaal uitgesloten. Mensen kunnen hier vaak weinig aan doen, het wordt ‘van bovenaf’ zo geregeld (Madanipour e.a. 1998). In de culturele sfeer lopen individuen en groepen die verschillen van de waarden, normen en symbolen van de *mainstream* maatschappij het risico om sociaal uitgesloten te worden (Madanipour e.a. 1998)

Segregatie in steden kan een rol spelen bij of een gevolg zijn van sociale uitsluiting, maar volgens Simpson (1997) hoeft segregatie op zich niet negatief te zijn. Er zijn ook veel positieve aspecten aan gemeenschappen die een historische gedeelde cultuur hebben. Zo kan er bijvoorbeeld sneller sociale cohesie binnen een buurt ontstaan, als gemeenschappen historisch gezien dezelfde cultuur delen. Toch kan segregatie ook zorgen voor structurele problemen in wijken, bijvoorbeeld armoede, omdat ‘dezelfde mensen’ elkaar opzoeken en daarom vaak ook te maken hebben met dezelfde problematiek (Simpson 1997). Een meer gemixte wijk lijkt ons daarom voordeliger. Dit neemt niet weg dat ook in gemixte wijken sociale uitsluiting en conflict voorkomen. Ook al is er daar contact tussen verschillende groepen, dit betekent nog niet direct dat er ook wederzijds respect tussen deze groepen ontstaat (Valentine 2008). Om wederzijds respect te bereiken moet er volgens Valentine betekenisvol contact zijn: contact dat daadwerkelijk waarden verandert en zich vertaalt in een algemeen positief respect in plaats van alleen tolerantie (Valentine 2008).

Wanneer mensen samen een doel hebben is de kans op vriendschappelijke relaties en wederzijds respect groter. Dat doel kan zijn om samen de buurt en de omgeving te verbeteren (Cantle 2008). Om sociale cohesie te bereiken, is het lokale niveau volgens ons belangrijker dan het nationale niveau. We kunnen niet inspelen op wat het is om tot een natie te behoren, als we niet weten wat het is om tot een stad, een buurt of straat te behoren (Barclay 2013). Barclay pleit duidelijk voor lokale, *grass-roots* projecten waarin mensen samen een doel

hebben om sociale cohesie te bevorderen (Barclay 2013). Lokale overheden hebben vaak niet de bevoegdheden om de behoeften aan te pakken die lokale bewoners vanuit hun oogpunt als dringend beschouwen.

Dialogo is volgens Cantle (2008) een voorwaarde voor gemeenschappelijk begrip voor elkaar en het zou ook kunnen leiden tot de ontwikkeling van gemeenschappelijke waarden. Uiteraard moet er dan wel eerst een veilige omgeving voor dialoog gecreëerd worden. De rol van community leiders moet volgens ons niet worden onderschat. Zij kunnen lokale houdingen en waarden beïnvloeden en zijn vaak degenen die bestuurlijke beslissingen binnen de community nemen. Training van leiders kan daarom een goede stap zijn in het bevorderen van verbondenheid tussen diverse groepen (Cantle 2008).

Om te zorgen dat strategieën om sociale uitsluiting tegen te gaan succesvol zijn, is het belangrijk dat er van te voren een goed beeld is van het alledaagse leven in een buurt, om te begrijpen hoe individuen, huishoudens en groepen leven in hun omgeving. Vervolgens moeten inwoners actief betrokken worden bij lokale initiatieven en niet behandeld worden als passieve objecten bij het uitvoeren van beleid. Het ultieme doel is om een ondersteunende context te ontwikkelen waarin mensen hun dagelijks leven kunnen leiden en kunnen opbloeien (Madanipour e.a. 1998: 287-288).

2. Context

2.1 Sociale uitsluiting in Groot-Brittannië

Bevorderen van gevoelens van saamhorigheid in Groot-Brittannië staat al decennia lang op de agenda, maar elke keer in andere benamingen en met andere prioriteiten (Findlay e.a. 2004). De overheid wil eenheid bereiken in het land. Het beleid in de jaren '50 van de vorige eeuw was dat migranten uit voormalige koloniën automatisch werden gezien als Britten (Kymlicka 2003). Omdat die migratie snel toenam kwam er een beleid gericht op assimilatie. De politiek vond dat mensen de Britse identiteit moesten uitdragen en loyaal moesten zijn aan de staat. Er kwam meer aandacht voor gevoelens van *belonging*: waar hebben mensen het gevoel bij te horen? De bedoeling is dat mensen het idee hebben bij de Britse staat te horen (Yuval-Davis 2005).

In Groot-Brittannië is er de laatste decennia veel veranderd. Mensen bewegen zich veel meer, maar hierdoor kunnen mensen zich ook bedreigd voelen in hun identiteit en normen en waarden. Eind vorige eeuw ontstonden in Groot-Brittannië extreem rechtse bewegingen, die zich gingen afzetten tegen de komst van 'zwarten'. Kenmerkend voor deze

tijd is de moord op de zwarte tiener Stephen Lawrence in Londen in 1993. Dit schudde de politiek wakker. Er moest aandacht komen voor verschillende culturele groepen die naast elkaar leven. Ook kwam er meer aandacht voor sociale uitsluiting (Alexiadou 2002). Zo werd in 1997 de Social Exclusion Unit (SEU) opgericht. Het doel van de SEU was het verbeteren van acties van de overheid om uitsluiting te verminderen. De SEU had echter een economische drijfveer. De overheid was namelijk meer gefixeerd op competitie op de wereldmarkt. Daarom moest onderwijs binnen Groot-Brittannië worden verbeterd. Dit zou zorgen voor meer gelijkheid en vermindering van sociale uitsluiting (Alexiadou 2002).

Dit idee klopt volgens ons niet, omdat er uitbraken van geweld zijn geweest in de eerste jaren van de 21e eeuw. Er vonden in grote steden in Groot-Brittannië ongeregelde plaatsen plaats (Robinson 2005). Het bleek dat verschillen en segregatie binnen gebieden in Groot-Brittannië alleen maar groter waren geworden. De overheid stelde onderzoeken in en er werden verschillende rapporten gepubliceerd over hoe dit had kunnen gebeuren. In 2002 kwam de White Paper “Secure Borders – Safe Haven” uit. Hierdoor kwam er meer aandacht voor multiculturalisme, sociale cohesie, ongelijkheid en discriminatie (Yuval-Davis 2005:513). Echter, de politiek wilde daarnaast nog steeds dat *Britishness* werd gepromoot (Findlay e.a. 2004).

Negatieve houdingen naar buitenstaanders werden vooral versterkt sinds 9/11. Mensen die ‘anders’ waren werden vaak met argwaan behandeld (Yuval-Davis 2005). Het idee van *secure borders* werd sterker: de Britse overheid erkende dat mondialisering niet kon worden tegengehouden, maar dat het beschermen van de grenzen een belangrijke voorwaarde is voor harmonieuze sociale relaties in multicultureel Groot-Brittannië (Yuval-Davis 2005).

Het is naar onze mening opvallend dat er zoveel aandacht is voor de Britse populatie met een niet-blanke achtergrond, omdat deze populatie maar acht procent van de Britse bevolking bedraagt (in 2005, Yuval-Davis 2005). Etnische minderheidsgroepen vestigen zich voornamelijk in urbane gebieden (Wallman 1978; Battu en Zenou 2009; Clark en Drinkwater 2002). De overheid probeert de saamhorigheid tussen de verschillende groepen te verbeteren. Dit doet ze door middel van een *bottom-up benadering* (Watt 2000). Lokale burgers kunnen nieuwe voorstellen formuleren om saamhorigheid te versterken.

2.2 Sociale uitsluiting in Londen

Londen is een metropool met meer dan acht miljoen inwoners en een verscheidenheid aan etniciteiten (Greater London Authority 2013; Barclay 2013). Migratie naar Groot-Brittannië is de afgelopen jaren sterk toegenomen, door toenemende mondiale mogelijkheden en de

toetreding tot de Europese Unie van bepaalde landen. 34 Procent van de inwoners van Londen is migrant. Het zijn mensen met verschillende achtergronden, verschillende – financiële – mogelijkheden en van verschillende etniciteiten (Gidley en Jayaweera 2010).

Het grootste deel van Londenaren is blank. Donkere mensen en etnische minderheden worden door de Greater London Authority (2013) geschaard onder *Black and Minority Ethnic* (BAME), in 2011 was dit een groep van ongeveer 3,3 miljoen inwoners. De grootste individuele groepen zijn de zwarte Afrikaanse en de Indische populatie (Greater London Authority 2013).

Het aantal migranten verschilt van wijk tot wijk. In alle wijken is het percentage niet-Britse inwoners de afgelopen vier jaar toegenomen. In de binnenste wijken maken migranten zo'n 40 procent uit van de populatie en in de buitenste wijken is dit percentage 30 procent. In de wijken Westminster, Newham en Brent is meer dan 50 procent van de inwoners buiten Groot-Brittannië geboren. In vergelijking met binnenste wijken, hebben buitenste wijken weer een groter percentage langdurig gevestigde migranten (Gidley en Jayaweera 2010). Er is in Londen dus tot op zekere hoogte sprake van segregatie.

De verscheidenheid aan mensen en etniciteiten kan zorgen voor spanningen, maar in vergelijking met andere delen van Groot-Brittannië vertoonde de regio Londen (ten tijde van Valentine's onderzoek) het laagste niveau van negatieve gevoelens jegens etnische minderheden. Desondanks is het aantal haatmisdrijven de afgelopen jaren toegenomen en zijn er ook in Londen actieve rechtse groeperingen aanwezig. 'Londenaar zijn' zou betekenen dat er sprake is van respect voor en tolerantie van diversiteit (Valentine 2010: 529). Maar ondanks dit idee van 'Londenaar zijn' hadden veel geïnterviewden uit het onderzoek van Valentine vooroordelen die werden gerechtvaardigd door beweringen dat minderheden profiteerden van het welvaartsysteem en werden voorgetrokken in termen van uitkeringen, huisvesting en gezondheidszorg. Er waren ook beweringen van de geïnterviewden dat minderheden zorgden voor meer criminaliteit en er waren klachten over overbevolking (Valentine 2010; Valentine 2008). Vooroordelen kunnen zorgen voor sociale uitsluiting en intolerantie tussen gemeenschappen zorgt, ook in Londen, voor allerlei negatieve zaken: van geweld en haatmisdrijven tot discriminatie en onbeleefdheid (Valentine 2008).

Er zijn regelmatig initiatieven om de sociale cohesie in Londen te versterken. Een initiatief om Londenaren dichterbij elkaar te brengen na de aanslagen op de metro in 2005 was de campagne 'Seven Million Londoners; One London' en de daaropvolgende 'One London' campagne. Het district Waltham Forest ontwikkelde een eigen campagne '225.000

people – One Community’ als reactie op de arrestatie van vermeende moslimextremisten in de wijk in 2006 (Cantle 2008).

Onrust was er behalve bij de metro aanslagen ook in de zomer van 2011. Nadat een jongen in de wijk Tottenham werd doodgeschoten door de politie, ontstonden er rellen in de wijk en in de rest van Londen. Ook andere delen van Engeland volgden. Er werden winkels geplunderd en er werd brand gesticht. De rellen werden door de Britse premier aanvankelijk bestempeld als ‘criminality pure and simple. And there is absolutely no excuse for it’ (David Cameron in Reicher 2011: 14). Maar volgens velen waren er ook diepere oorzaken van het geweld, zoals onvrede over bezuinigingen (Reicher 2011).

2.3 Sociale uitsluiting in Bradford

Bradford is een stad waar al sinds de jaren '70 van de vorige eeuw een groei plaatsvond van verschillende etnische groepen. Dit komt omdat in veel noordelijke steden in Groot-Brittannië textiel fabrieken stonden (Webster 2003; Bradford Metropolitan District Council 1997, COEMO 2013). Eind jaren '70 en begin jaren '80 kwam er een economische recessie. Sommige etnische minderheden werden geraakt omdat zij laag opgeleid waren en omdat de service sector opkwam: deze had voornamelijk vraag naar geschoolde arbeiders (Webster 2003). Etnische minderheden gingen steeds meer in de binnenstad van Bradford wonen omdat de huizen hier goedkoop waren (Bradford Metropolitan District Council 1997, COEMO 2013). Daarbij kwamen steeds meer mensen met een niet-blanke achtergrond naar Bradford. Deze groei zorgde voor sociale spanningen (Simpson 1997).

In Bradford is tegenwoordig sprake van toenemende segregatie en isolatie van etnische groepen. Volgens MacLaren (2013) leven deze groepen parallel aan elkaar: ze leven qua afstand dicht bij elkaar, maar hebben zo min mogelijk contact met andere groepen. Simpson (2004) stelt dat een voordeel hiervan is dat er binnen groepen sociale solidariteit is, maar een nadeel is dat armoede sneller in stand blijft. Deze armoede staat onder aandacht van lokale overheden omdat het Bradford District één van de meest achtergestelde en arme gebieden is in Groot-Brittannië (Sanghera en Thapar-Björkert 2008). Op figuur 1 (bijlage 1) is te zien waar de meeste Zuid-Aziaten zich in 2001 in Bradford bevonden: in de wijk Manningham. Vroeger woonden de rijkere in deze wijk, maar tegenwoordig zijn het de arme mensen die in deze ‘inner city’ wijk zijn gaan wonen (Taylor en Gibson 2010).

In de meeste arme buurten vormen Pakistanen de grootste groep. Ze hebben te maken met een proces van ‘othering’ (Hussain en Bagguley 2005). Nationale identiteit in Groot-Brittannië gaat namelijk nog steeds over blanke etnische homogeniteit. De overheid wil wel

een *gedeelde nationale identiteit* bereiken, maar dit is volgens Hussain en Bagguley (2005) moeilijk en wellicht onhaalbaar. Dit omdat er in Groot-Brittannië geen overkoepelend geloof of algemene publieke cultuur is: er is geen algemene cultuur of vaste set van normen en waarden die gedeeld wordt door Britse burgers. De meeste Pakistanen voelen zich dan ook Brits omdat ze Brits burgerschap hebben. Over identiteit hebben ze een andere mening (Hussain en Bagguley 2005): ze willen hun eigen groep beschermen en ze willen erkenning van hun identiteit.

In Bradford hangen de meeste Pakistanen de islam aan. Volgens Furbey en Macey (2005) is religie zeer leidend in hun levenshouding. Pakistan wordt nog steeds gezien als 'home', en ze scheiden zich af van de rest van de bevolking in Bradford. Ze hebben hun eigen 'mini land' gecreëerd. Dit kan voor grote spanningen zorgen. Een voorbeeld van een uitbarsting van deze spanningen deed zich voor op 7 juli 2001 en op de twee dagen die daarop volgden. Er waren ongeregeldeheden tussen Zuid-Aziatische jongeren, blanke jongeren en de politie. Een gevolg van dit geweld was dat er onderzoeksteams werden opgezet om de oorzaken te achterhalen. Volgens Amin (2002) kwam uit de rapporten naar voren dat etnische segregatie de hoofdoorzaak was. Ouseley (2001) noemt dat gebrek aan communicatie ook een belangrijke oorzaak was. Volgens Amin hebben de jongeren een andere instelling dan hun ouders. De ouders hebben vaak een *denizen identity*: ze leven in Groot-Brittannië, maar hebben vaak geen gevoel van 'belonging' bij het land. Hun kinderen hebben vaak wel een sterk gevoel van Britse identiteit, maar voelen zich achtergesteld (Hussain en Bagguley 2005). In rapporten wordt als oplossing gesproken over het bevorderen van sociale cohesie op lokaal niveau (Yuval-Davis 2005; Robinson 2005). Dit heeft niet kunnen voorkomen dat er na 2001 geen rellen meer volgden. Zo waren er in 2011 nog rellen in Bradford en in andere steden in Groot-Brittannië.

3. Londen

Tijdens mijn veldwerk in Londen bezocht ik (Van Kapel) verscheidene lokale community projecten van Near Neighbours. Hierna rees de vraag: wat betekenen de verzamelde gegevens? In dit hoofdstuk zal ik mijn bevindingen vermelden, analyseren en in een bredere theoretische context plaatsen. Hoe is de sociale situatie van de deelnemers? Hebben de projecten van Near Neighbours gezorgd voor sociale verbondenheid? En in hoeverre hebben de projecten invloed op de situatie buiten de setting van de projecten?

3.1 Sociale problemen

De gesluierde Layla⁵ lacht vriendelijk en vertelt me hoe lang ze al bij het Interfaith Beauty Project voor vrouwen komt. Ik vraag haar of ze wel eens conflicten heeft ervaren met mensen van andere etniciteiten. “Yeah I remember one episode when my little one was small. I was just waiting the bus and this lady was insulting me and I don’t know what I did. But my neighbour who was there, nearby, she told me she’s on drugs. She wasn’t normal, so I didn’t give a care.”

Bovenstaande situatie laat zien dat samenleven met diversiteit niet altijd zonder conflicten verloopt. Hoe ervaren andere deelnemers van Near Neighbours projecten dit samenleven? Londen is een stad met een ‘super-diversity’ (Vertovec 2007) aan mensen, etniciteiten, levensstijlen en religies. De hele wereld lijkt er wel vertegenwoordigd. Dagelijks reizen miljoenen mensen door de stad, op weg naar werk of school. Op straat of in de metro, de mix van mensen valt op. Hoe leven deze verschillende mensen met elkaar samen? Deelnemers van verscheidene Near Neighbours projecten vertellen over hun ervaringen met conflict en discriminatie. De projecten die ik heb bezocht zijn een Interfaith Beauty project voor vrouwen, een andere interreligieuze vrouwengroep, Rockingham Women, en het Christian Muslim Forum (CMF); bij dit laatste project staat met name dialoog centraal. Verder heb ik een aantal weken geobserveerd bij een mentortraining, waar volwassenen werden opgeleid tot mentor van tieners. Ook ben ik bij een ‘Catalyst Leadership Training’ voor jongeren geweest en heb ik gepraat met de organisator van een tuinier project voor mannen die HIV-positief zijn. Ik heb hen gevraagd naar conflict en discriminatie, beide op het eerste gezicht negatieve zaken. Deze focus op problemen, in plaats van op wat er wel goed gaat, heeft wellicht hun antwoorden beïnvloed. Zo zeggen de meesten dat het eigenlijk wel mee valt met conflicten, maar omdat ik er naar vraag, noemen ze voorbeelden. Het is belangrijk te vermelden dat deze voorbeelden voor de meeste deelnemers geen structurele gebeurtenissen waren, maar eerder incidentele voorvallen.

“Nee, ik heb nog nooit conflicten ervaren met mensen van andere etnische groepen.” Sommige deelnemers geven dit antwoord en zeggen daarnaast dat ze geen discriminatie hebben ervaren in het verleden. Ik plaats mijn vraagtekens bij deze antwoorden, omdat ik denk dat mensen dit misschien niet met mij willen delen of omdat ze vanwege de taalbarrière niet snappen wat ik bedoel of het moeilijk vinden om antwoord te geven. Ik denk namelijk dat conflict, al is het maar in de smalle zin van het woord, een algemeen verschijnsel is en dat

⁵ Alle namen in deze thesis zijn gefingeerd, behalve die van de auteurs en indien anders aangegeven

iedereen daar wel eens mee te maken heeft. De Bengaalse Shalena van de Rockingham Women geeft wellicht een verklaring voor de gesloten antwoorden van met name Somalische, vrouwelijke deelnemers van het Interfaith Beauty project. Ze vertelt over ‘hidden conflicts’, waar niet over gepraat wordt: “The conflict would not be very open (...) You don’t quarrel about it, not show bad feelings.”⁶ Sophie, een Britse 60’er, die inmiddels opgeleid is tot mentor, legt uit waarom zij niet veel conflict ervaart: “I don’t remember experiencing conflicts, because you have to see people as something frightening if you’re going to experience conflict.”⁷

Conflict is iets wat bij het leven hoort, zeggen andere deelnemers juist. Peter (CMF) zegt bijvoorbeeld: “For me conflict is a part of life and it’s how you deal with conflicts. And I don’t think conflict is necessarily negative, conflict can be positive.”⁸ Volgens Peter kan door conflicten duidelijk worden waar behoeften van mensen liggen. Ook Elleen, een andere CMF deelnemer noemt dat conflict niet alleen maar negatief is, maar dat we er ook van kunnen leren. Adrianna, een blanke Britse vrouw zegt: “We don’t always have to do it gently, sometimes bringing in the fire is good.”

Oorzaken van conflicten

Een gebrek aan kennis of een bepaald stereotype beeld van een groep kan volgens de deelnemers een oorzaak zijn van conflicten. Ook racisme en discriminatie worden vaak aan conflicten gelinkt. De veertigers van nu geven aan dat het racisme in hun jeugd sterker was dan tegenwoordig. Kinderen van Pakistaanse ouders werden bijvoorbeeld ‘Paki’s’ genoemd. Tegenwoordig hebben ze er minder last van, omdat ‘de tijden zijn veranderd’ en omdat zij zelf zijn veranderd. Dave, wiens voorouders uit Afrika komen, vertelt dat hij vroeger conflicten heeft ervaren en dat dit vaak kwam doordat de ‘indigenous people’ nog niet gewend waren aan de migranten en omdat er een gebrek aan kennis en begrip was.⁹ Maar ook tegenwoordig bestaan er nog sterke stereotypelingen over bepaalde groepen in Londen, bijvoorbeeld over moslims. Marlyne vertelt over de negativiteit over moslims: “I hear negative comments about Muslims. I know there’s quite a lot of negative feelings about them.”¹⁰ De perceptie van discriminatie onder moslims in Londen is groeiende volgens een poll uitgevoerd door drie wetenschappers in Londen en New York (in Nussbaum 2012: 51).

⁶ Uit: Interview met Shalena, 9 april 2014

⁷ Uit: interview met Sophie, 10 maart 2014

⁸ Uit: Interview met Peter, 25 maart 2014

⁹ Uit: Interview met Dave, 19 maart 2014

¹⁰ Uit: Interview met Marlyne, 20 maart 2014

Deze discriminatie kan te maken hebben met Appadurai's theorie (2006) over 'othering' en groepsafbakening: dit zou een gevolg zijn van frustratie over het feit dat in het land van de afbakenende groep ook andere mensen wonen. Maar ik denk dat het ook voortkomt uit een angst voor het onbekende of angst voor dingen waar men geen controle over heeft, zoals Nussbaum (2012) stelt. Angst wordt gemakkelijk verplaatst naar iets dat vaak weinig te maken heeft met het onderliggende probleem, maar dat dient als een handige vervanging ervoor. Vaak omdat men al een hekel heeft aan het nieuwe doelwit, zoals een minderheidsgroep. Belangrijk om te noemen is dat mensen vaak anticiperen op ervaren angst en dat dit niet altijd hetzelfde is als echt gevaar (Nussbaum 2012).

Deelnemers noemen ook voorbeelden van discriminatie. Op basis van vermeend ras, maar ook op basis van de leeftijd van deelnemers of op basis van religie. Maar slechts een enkele deelnemer ervaart dit frequent, de meesten ervaren het slechts af en toe. Die discriminatie hoeft niet per se tussen verschillende groepen plaats te vinden, het kan ook zeker binnen groeps grenzen voorkomen. Een aantal deelnemers noemt ook conflicten met mensen binnen hun eigen groep. Bijvoorbeeld binnen de moslingemeenschap, over verschillen in interpretatie van bijvoorbeeld de Koran. Aisha vertelt dat ze een 'minority' binnen een 'minority' (zie ook Eisenberg 2005) is, omdat ze als moslima geen hoofddoek draagt buiten de moskee. Sommige mensen praten hierdoor niet met haar of 'some would just say bad things to you when you're praying'.¹¹

Het valt mij op dat veel deelnemers zich proberen in te leven in degenen met wie zij een conflict hebben ervaren of door wie zij gediscrimineerd werden of worden. Aisha vertelt over de conflicten met andere moslims: "I've tried to understand where it comes from". De reacties van moslims op haar manier van leven waren niet in lijn met de Koran, volgens Aisha. Maar ze accepteert dat sommige mensen de dingen zo geleerd hebben en dat ze gewoon proberen toe te passen wat ze geleerd hebben: ze neemt het niet persoonlijk nu. "It's sad that they don't challenge this kind of behaviour, but I accept that it's part of their teaching and their trying to apply."¹² Deze empathische houding lijkt typerend voor de deelnemers. Ze staan veelal open voor contact met andere groepen, velen van hen hadden al soortgelijke (interfaith) projecten bezocht voor ze aan de projecten van Near Neighbours deelnamen. Ook hadden veel deelnemers geen sterke stereotype beelden van andere groepen en waren ze al *open minded* voordat ze aan het project meededen. Toch gaven sommige deelnemers eerlijk

¹¹ Uit: Interview met Aisah, 11 april 2014

¹² Uit: Interview met Aisha, 11 april 2014

toe dat ze stereotype voorstellingen hadden over bepaalde groepen. Tijdens het Rockingham Women project werd daar in het begin open over gepraat.

Lokale onrust

Peter is een jeugdwerker en hij vertelt over conflicten tussen verschillende etnische groepen op een middelbare school in Zuid-Londen, waar hij heeft gewerkt. Daarnaast vertelt hij over de angst die sommige jongeren hebben om van de ene buurt naar de andere te lopen. En die angst is volgens Peter niet onterecht. Hij vertelt over een jong persoon waar hij mee werkt, ‘who has been mocked twice in the last year or so.’¹³ Over het algemeen zijn er volgens de andere deelnemers niet veel interetnische conflicten geweest in hun leven, maar in verschillende wijken in Londen zijn regelmatig conflicten tussen verschillende groepen. In de wijk Whitechapel, waar een aantal Near Neighbours projecten plaatsvindt, is een extreem nationalistische groep actief. Als reactie op ‘Muslim Patrol’ – een groep jonge moslims die op straat mensen aansprakten die zich niet aan Islamitische normen en waarden zouden houden – is ‘the British First’ eind januari 2014 de straat op gegaan als ‘Christian Patrol’. Ze probeerden moslims uit te lokken door met bier en sigaretten voor de moskee te gaan staan. Dit heeft verder niet tot conflict geleid, maar is een duidelijk voorbeeld van spanning tussen groepen.

Gangs zijn een groot probleem in het district Waltham Forest en in vele andere wijken in Londen. Ook leven er in Waltham Forest twee radicale groepen samen: ‘the English Defence League’, een extreem rechtse, anti-Islamitische organisatie en een groep ‘Muslims against Christians’. Het valt mij op dat deelnemers niet begonnen over de ‘riots’ in 2011, of in ieder geval geen persoonlijke ervaring hadden met deze oproeren.

Deze conflicten zijn voorbeelden van het mislukken van het vreedzaam omgaan met diversiteit. Wellicht door een gebrek aan écht contact. Die miljoenen mensen die elkaar elke dag tegenkomen in de metro, zien elkaar en zien de diversiteit. Maar veel van die alledaagse momenten van contact tussen verschillende individuen of groepen tellen niet echt als ontmoetingen. Volgens Amin (2002) is het idee dat dagelijks contact in publieke ruimten voor meer wederzijds begrip kan zorgen, overschat. De ontmoetingen in Londense parken, cafés en op straathoeken in de vele diverse wijken die de Britse hoofdstad huist, zorgen niet per se voor wederzijds begrip tussen mensen en het échte contact dat hiervoor nodig is. Dit contact kan volgens ons wel plaatsvinden binnen kleine, lokale initiatieven: ‘grass-roots’ projecten

¹³ Uit: Interview met Peter, 25 maart 2014

van Near Neighbours bijvoorbeeld. Hebben deze projecten daadwerkelijk gezorgd voor verandering?

3.2 Sociale verbondenheid

Ayanna vraagt iets in het Bengaals aan Nida, die zegt: “Ladies, do you all want tea?” “Oh yes a cup of tea would be lovely”, zegt Lizzy. De andere dames en ik zeggen ook dat we graag thee willen. Ayanna komt even later binnen met de thee. Daarna brengt ze schalen met wortels, humus, druiven, chips en aardbeien. Lizzy vraagt of ze Ayanna kan helpen, maar dat is niet nodig zegt ze. Ondertussen wordt er in de woonkamer van Ayanna gelachen, gepraat en gehandwerkt. De Rockingham Women’s Group bestaat vandaag uit dames van Bengaalse, Britse, Franse en ook Nederlandse afkomst. Even later maakt Nida de opmerking dat we dit niet zo vaak meemaken in ons leven; rond lunchtijd samen zijn met ‘food and nice company’. Lizzy zegt: “That should be our motto: Rockingham Women: food and fun!” Het gelach van de vrouwen vult de kamer.

De sfeer tijdens ontmoetingen van de interreligieuze vrouwengroep Rockingham Women komt hierboven duidelijk naar voren. De betrokkenheid bij elkaar en de ontspannen sfeer creëren een open omgeving waar ruimte is om van elkaar te leren. De samenstelling van mensen verschilde per project; bij de vrouwengroepen waren uiteraard alleen vrouwen aanwezig, bij het CMF hadden mannen vaak de overhand op vrouwen. De sfeer tijdens de projecten was goed, mensen waren open en vriendelijk. Het gevoel van verbondenheid dat ontstond verschilde per project, maar was overal tot op zeker hoogte merkbaar. Ik denk dat het hebben van een gemeenschappelijk doel een belangrijke factor kan zijn in het creëren van sociale cohesie binnen een project, zoals Barclay (2013) stelt. Dave, van het mentorproject beaamt dit: “From week one to week ten where we are now we’ve always moved as a group. The activities what we do is, we’re mentoring and that mentoring is an actual core of our group.”¹⁴ Ik zag bij het mentorproject echt een groep zitten, in plaats van losse individuen. Sawan spreekt zelfs over een gevoel van familie, dat ze binnen de groep had.¹⁵

Maar ook bij de Rockingham Women is er een gevoel van verbondenheid met elkaar. Nida vertelt: “It was like always done in a group setting. Some people are not always able to communicate as much. But we make sure that we kind of catch up with them.”¹⁶ De

¹⁴ Uit: Interview met Dave, 19 maart 2014

¹⁵ Uit: Interview met Sawan, 26 februari 2014

¹⁶ Uit: Interview met Nida, 1 april 2014

Bengaalse Shalena vertelt dat de vrouwen als ‘sisters’ voor haar voelen en dat ze elkaar missen als Shalena een tijd niet is geweest.¹⁷ Toch was er bij dit project niet zo’n duidelijk gezamenlijk doel als bij de mentortraining. Hoe kan er dan toch een sterk gevoel van verbondenheid ontstaan? Uiteraard was dit groepsgevoel er niet vanaf het begin, dit heeft tijd nodig gehad. Er moet een veilige omgeving en een gevoel van vertrouwen worden gecreëerd. Ghorashi spreekt over de acceptatie van culturele diversiteit, die ervoor kan zorgen dat de culturele ander niet per se als bedreiging wordt gezien en daardoor kan er ruimte komen voor rust en vertrouwen (Ghorashi 2006). Dankzij wederzijds vertrouwen en respect kan de nadruk worden gelegd op gemeenschappelijke/herkenbare aspecten tussen mensen (Trienekens 2004 in Ghorashi 2006). De organisatoren spelen hierbij een belangrijke rol denk ik. Als deelnemers vertrouwen krijgen in de organisatoren en zij een samenbindende rol aannemen, zullen de deelnemers zich sneller op hun gemak voelen. Julia Ipgrave, onderzoeker vanuit de universiteit van Hamburg, beaamt het belang van vertrouwen en de rol die de organisatoren hierin spelen.¹⁸ Als er een omgeving gecreëerd wordt waarin vragen gesteld kunnen worden, kan de onwetendheid over anderen afnemen en begrip en interesse voor elkaar toenemen. Marlyne, een van de organisatoren van de Rockingham Women, vertelt: “The important thing is that we create an environment which feels comfortable and safe and welcoming. To create an environment where friendship can develop in ways that it wouldn’t have done without that group being there.”¹⁹ Deze aanpak heeft duidelijk zijn vruchten afgeworpen: de groep is een mix van vrouwen die aandacht heeft voor elkaar, met elkaar lacht en van elkaar leert. Natuurlijk zijn er ook wel eens spanningen, maar volgens Marlyne is iedereen genereus genoeg om persoonlijkheidsverschillen te accepteren en wordt iedereen opgenomen in de groep: ‘there’s no exclusion’.²⁰ Opvallend is dat er binnen deze groep grote verschillen in welvaart zijn en dat er ondanks deze verschillen toch een sterke sociale cohesie bestaat. Dit is in tegenspraak met wat Forrest en Kearns (2001) stellen: dat één van de vijf dimensies van sociale cohesie is dat er geen grote verschillen tussen arm en rijk moeten zijn. Rockingham Women bewijst dat verschillen in rijkdom sociale cohesie niet in de weg hoeven te staan.

Ook bij het Interfaith Beauty project is de omgang met elkaar hartelijk en worden nieuwe mensen open ontvangen. De vrouwen vragen naar elkaar en elkaars familie en geven elkaar vaak twee kussen en een knuffel bij binnenkomst en afscheid. Ook ik kreeg elke week weer een knuffel en een vrolijk welkom van de organiserende dames. Er wordt op elkaars

¹⁷ Uit: Interview met Shalena, 9 april 2014

¹⁸ Uit: Informeel gesprek met Julia Ipgrave (naam niet gefingeerd), 25 februari 2014

¹⁹ Uit: Interview met Marlyne, 20 maart 2014

²⁰ Uit: Interview met Marlyne, 20 maart 2014

kinderen gelet en de vrouwen helpen elkaar met vertalen als er taalbarrières zijn. De mix van verschillende etniciteiten was tijdens mijn bezoeken minder divers dan ik had verwacht. De meeste vrouwen waren moslim en Somalisch. Er kwamen ook christenen, maar niet zo veel als moslims. Als er mensen van verschillende achtergronden waren, mengden zij wel redelijk goed. Wel werd door een aantal vrouwen onderling Somalisch gesproken en dit zou negatief kunnen werken voor de groepsbinding, omdat niet iedereen Somalisch spreekt. Overigens spreekt de hoofdorganisator van het project nagenoeg altijd Engels en geven de geïnterviewden aan dat de mix van vrouwen per week verschilt. Aatifa, een christen uit Eritrea die vrijwilliger bij het project is, vertelt: “It depends on which day you come (...) I met a lot of Eastern Europeans, Eritreans. Actually I see quite a mixture of women.”²¹ Daarnaast merkt ze op dat de meerderheid van de bevolking in Whitechapel, waar het project plaatsvindt, misschien wel moslim is en dat het dus niet gek is dat veel deelnemers moslim zijn.

Niet bij alle projecten was het groepsgevoel zo sterk aanwezig. De mate van groepsgevoel bij CMF evenementen was wat minder. Mensen spraken wel over ‘there’s a feeling that we all got something out of it’, en dat dat voor een gevoel van verbondenheid zorgt. Ook hing er een ontspannen sfeer bij de activiteiten, er werd naast serieuze gesprekken ook gelachen en mensen keken naar elkaar om, haalden koffie voor elkaar bijvoorbeeld. Wellicht was er minder groepsgevoel omdat het nooit een vaste groep is die deelneemt aan de evenementen, waar dat bij de andere projecten wel meer het geval was.

Kennis over elkaar

De projecten proberen allemaal te zorgen voor écht contact tussen mensen, zodat mensen elkaar beter leren kennen. Sophie van het mentorproject denkt dat kennis alleen niet genoeg is: “the knowledge has to be more than knowledge. Because knowledge you can get from a book or from television, [it] has to be more intimate, [there] has to be more contact, more talking. More sharing food together.”²² Samen eten en drinken is iets wat overal terugkomt, bij elk project wordt er samen wat gegeten en gedronken. Volgens Sophie is samen eten een ‘celebration of life’ en omdat iedereen eten en drinken nodig heeft, zorgt het voor een ‘common ground’. Ik denk inderdaad dat samen eten en drinken kan zorgen voor gelijkheid en saamhorigheid en daarom belangrijk kan zijn in het streven naar sociale cohesie.

²¹ Uit: Interview met Aatifa, 9 april 2014

²² Uit: Interview met Sophie, 10 maart 2014

Tijdens de projecten is er de gelegenheid om vragen te stellen aan anderen, die je anders niet zo snel gesteld zou hebben, volgens Aatifa van het Interfaith Beauty Project. Ze vertelt dat ze tijdens het project wel eens een moslima heeft ‘geïnterviewd’. “[I could ask her] any question that I feel like to ask her, it was really nice, it made me understand.”²³ Ook Aisha van het CMF denkt dat elkaar ontmoeten de manier is om elkaar beter te leren kennen. “You have to meet the people and discuss with them. Cause [then] you’re quite forced to (...) understand and see how the people is behaving, listen to what he has to say.”²⁴ Dialoog is ook volgens Cattle (2008) een voorwaarde voor gemeenschappelijk begrip voor elkaar en het zou kunnen leiden tot de ontwikkeling van gemeenschappelijke waarden. Maar ook als je mensen ontmoet en een open gesprek met ze aangaat, kan het lastig zijn om elkaar écht te begrijpen. Tijdens een ‘lunchtime dialogue’ van het CMF had ik een gesprek met een niet-religieuze man en ik merkte dat het lastig was om elkaar echt te begrijpen, omdat je beide zo’n andere perceptie van de waarheid hebt. Omdat je allebei iets anders gelooft, is het lastig om je in de ander in te voelen. Een andere deelnemer, Eve, merkte op dat je snel in je eigen termen gaat praten. Het kan lastig zijn om de termen te vinden om in te praten met iemand die een andere overtuiging heeft.

Dit neemt niet weg dat deelnemers gedachtengoed en ervaringen uit kunnen wisselen en van elkaar kunnen leren. Veel deelnemers noemen dit aspect van leren van elkaar. Zeker bij de dialogen van het CMF worden veel inhoudelijke gesprekken over religie en sociale kwesties gevoerd en worden ideeën uitgewisseld. Mustafa vertelt: “That’s how I learned, by listening and by giving people their time and exploring and experiencing.”²⁵

Aan de tafel zitten vijf jonge mensen. Een Indische man met een tulband schuift aan, samen met een jonge vrouw met een hoofddoek. “Jullie mogen hen alles vragen wat je wilt”, zegt de leider van de Catalyst Leadership Training. De man met de tulband en de vrouw met de hoofddoek zijn gekomen om met de jongeren te praten over hun religie. De Indische man vertelt dat hij van de sikh-religie is. De jongeren stellen hem allerlei vragen. Even later vertelt hij waarom mensen van de sikh-religie altijd een tulband dragen: daaronder zit hun haar, wat ze hun leven lang niet knippen. De jongeren kijken verwonderd naar de man en één van hen vraagt: “Maar hoe lang is uw haar dan?” De man vertelt dat het op een gegeven moment tot op zijn enkels kwam. De jongeren reageren verwonderd en praten door elkaar. De

²³ Uit: Interview met Aatifa, 9 april 2011

²⁴ Uit: Interview met Aisha, 11 april 2011

²⁵ Uit: Interview met Mustafa, 11 maart 2014

man legt uit dat Sikh mannen hun haar niet knippen, omdat ze geloven dat ze zo geschapen zijn, waarom zouden ze daar iets aan veranderen?

Bovenstaande situatie schetst hoe er tijdens een project van elkaar geleerd kan worden. Stella vertelt over de Catalyst Leadership Training: “It was interesting to hear what other people believed and what they thought and just to ask lots of questions, which was quite good to see how they live their life with their religions and what they believed and to see the comparisons between the two.”²⁶

Als je de ander begrijpt is het makkelijker om elkaar te respecteren, maar elkaar begrijpen hoeft niet altijd een voorwaarde te zijn voor respect en een goede omgang met elkaar. Men kan ook onvoorwaardelijk respect hebben voor elkaar, zonder dat men elkaar begrijpt. Volgens Valentine (2008) zou betekenisvol contact zorgen voor dit algemeen positieve respect voor anderen. Veel deelnemers gaven aan respect te hebben voor iedereen, maar wanneer ik doorvroeg, bleek dat er soms toch bepaalde voorwaarden aan dat respect verbonden waren. Sommigen vonden het bijvoorbeeld lastig om respect op te brengen voor mensen die geen respect hadden voor anderen. Binnen de projecten ontstaat er naar mijn inzicht wel respect voor elkaar, of was dat er al. Maar in hoeverre dit doorwerkt buiten het project, is de vraag. Wordt dat algemeen positieve respect ook gegeven aan mensen buiten de projecten?

3.3 Invloed van de projecten op de maatschappij

De projecten hebben een positieve invloed op de sociale verbondenheid binnen de projecten. Maar wat is de invloed van de projecten op de hele wijken waar ze plaatsvinden? Geen onbelangrijke vraag, zeker niet met het oog op sociale cohesie in de bredere maatschappij. Aan de hand van gesprekken met deelnemers ben ik tot de conclusie gekomen dat de projecten wel degelijk invloed kunnen hebben op de maatschappij, maar op een langzame en kleinschalige manier. En wellicht is dát wel de manier om de sociale situatie in multiculturele wijken te verbeteren.

Het ‘knock-on effect’ dat projecten kunnen hebben, door positiviteit te verspreiden, wordt door meerdere deelnemers genoemd. Dave van het mentorproject vertelt: “It can have like a little spiritual knock on effect [on the mentees and their social network]. Positive vibration is a powerful vibration. Positivity is... is it.”²⁷ Marlyne vertelt dat de kinderen van

²⁶ Uit: Interview met Stella, 24 februari 2014

²⁷ Uit: Interview met Dave, 19 maart 2014

de Rockingham Women na het zien van de vriendschappen die hun moeders hadden gesloten, ook een groep wilden starten met elkaar. Dit is inmiddels gebeurd. Volgens Shalena kunnen de Rockingham Women laten zien dat ze ‘harmonious’ en ‘open’ kunnen zijn, ondanks de verschillen in religie.²⁸ Sheela, een deelnemer van de Catalyst Leadership Training vertelt dat ze het interessant vindt om meer te weten te komen over andere religies. Dankzij het project weet ze meer en zal ze zich meer op haar gemak voelen bij mensen met een andere religie. Het zal minder intimiderend zijn, omdat ze de reden achter dingen weet. Ze vervolgt: “I feel like meeting more new people now.” Door de angst voor het onbekende weg te nemen, zullen mensen zich sneller open stellen voor nieuwe dingen en nieuwe mensen. Dit is in lijn met de oorspronkelijke contacttheorie van Allport (in Valentine 2008).

Tegelijkertijd kunnen de deelnemers de vaardigheden die ze tijdens de projecten hebben geleerd, ook buiten de projecten toepassen. Bij de Rockingham Women speelt empowerment van de vrouwen ook een rol. Veel van de vrouwen zitten veel thuis, zorgen voor de kinderen en het huishouden, maar hebben weinig contact met anderen, zeker niet met mensen van buiten de (vaak Bengaalse) community. Door de interreligieuze ontmoetingen maken ze kennis met andere vrouwen en leren ze om contacten met hen te leggen. Marlyne vertelt dat de vrouwen er zelfs over nadenken om een afvaardiging van de groep te sturen naar een ‘neighbourhood forum’. “Now that’s something that particularly the Bengali women would not have thought of as being anything to do with them maybe three years ago.”²⁹ Dankzij de projecten ontwikkelen deelnemers vaardigheden en een kant van zichzelf die ze misschien nog niet kenden en kunnen ze deze inzetten voor de maatschappij. Het ontwikkelen van nieuwe vaardigheden is een kostbaar, maar vaak ook langzaam proces. Het is daarom belangrijk om niet te snel resultaat te willen zien.

Bridging capital en duplicatie

Daarnaast kunnen de projecten dienen als een ‘support network’. Nida vertelt dat de Rockingham Women persoonlijke kwesties steeds meer delen met de groep. “Because there are people in the group (...) service and the community, they’re saying: this might help, there’s English classes there, you know maybe we can go together. You know it’s like a support system.”³⁰ Ook Aatifa noemt een voorbeeld van hoe een project een support systeem kan vormen. Ze vertelt over een deelnemer die thuis mishandeld werd. Ze kwam naar het

²⁸ Uit: Interview met Shalena, 9 april 2014

²⁹ Uit: Interview met Marlyne, 20 maart 2014

³⁰ Uit: Interview met Nida, 1 april 2014

Interfaith Beauty Project, waar Meera en Aatifa haar toen geholpen hebben. De vrouw is nu bij haar man weg. Op deze manier kunnen de projecten een belangrijke rol spelen als schakel tussen burgers en overheid, vormen ze ‘bridging capital’ en kunnen ze zo een belangrijke hulpvoorziening zijn. De projecten kunnen door middel van dit ‘bridging capital’ bijdragen aan de inclusie van deelnemers in grotere netwerken (Beaumont 2008). Groot-Brittannië is een liberale staat, wat betekent dat de staat minder taken op zich neemt, en hierdoor is dit soort ‘bridging capital’ noodzakelijk.

Ook kunnen succesvolle projecten gedupliceerd worden in andere gebieden, of kunnen ideeën op andere plekken gebruikt worden. Marlyne van de Rockingham Women stelt: “If you find a model that works, actually then that could be, can be duplicated in other places. And so in that sense, it can affect other places.” Ik denk inderdaad dat succesvolle projecten niet per se groter moeten worden in omvang om het effect op de maatschappij te vergroten. De kleinschalige aanpak kan juist erg effectief zijn en het kan dan ook nuttig zijn om deze ‘grass-roots’ aanpak verder uit te breiden door hem ook kleinschalig in andere gebieden toe te passen. Dit sluit aan op wat Barclay stelt: om sociale cohesie te bereiken, is het lokale niveau belangrijker dan het nationale niveau (Barclay 2013).

Kritiek en nieuwe ideeën

Toch zijn er ook deelnemers die kritisch zijn. Om sociale verbondenheid buiten het project te bestendigen, zouden de projecten langer moeten duren en zou de tijd die tussen ontmoetingen zit, korter moeten zijn. Daarnaast noemt Peter (CMF) dat de financieringsperiode ook invloed heeft.³¹ Vaak worden projecten en initiatieven maar voor een korte periode gefinancierd, met een maximum van drie jaar. Het ontwikkelen van sociale cohesie heeft tijd nodig en als projecten voordat dit is bereikt al moeten stoppen, is dit jammer. Als je blijvend effect wilt, dan moet er volgens Peter langdurig en stabiele financiering zijn. Dit kan door bijvoorbeeld niet op één financier te bouwen, maar meerdere bronnen van inkomsten te genereren. Volgens Barclay (2013) biedt Near Neighbours ook trainingen aan voor het leren van vaardigheden als fondsenwerving, dit is zeker een nuttige aanvulling. Hierdoor kunnen projecten mogelijk langer doorgaan.

Naast de termijn van de financiering zou het feit dat Near Neighbours werkt vanuit plaatselijke kerken een drempel kunnen opwerpen voor mensen om een aanvraag voor financiering in te dienen. Deze aanvraag wordt na feedback en overleg met de lokale kerk pas

³¹ Uit: Interview met Peter, 25 maart 2014

opgestuurd naar Near Neighbours. Volgens Marlyne is dit juist een voordeel, omdat de kerk wijdverspreid is over het land en al op een ‘grassroots level’ werkt.³² Maar voor sommige mensen zou dit een reden kunnen zijn om geen financiering aan te vragen. Dit is ook de kritiek die Beaumont (2008) heeft op FBO’s: ze kunnen door hun religieuze invalshoek bepaalde mensen uitsluiten van hun diensten.

Een andere kritische noot is dat de mensen die naar deze projecten komen vaak al ‘open minded’ zijn en niet per se een representatie vormen van alle Londenaren. De mensen die het felst zijn in hun (negatieve) overtuigingen over andere groepen zullen waarschijnlijk thuis blijven. De projecten bereiken hen op deze manier slecht of helemaal niet en hun houdingen zullen daardoor ook niet erg veranderen. De vraag is natuurlijk of je deze mensen op een andere manier wel kunt bereiken en hun houdingen jegens bepaalde groepen kunt veranderen.

Ik heb deelnemers gevraagd of zij nieuwe ideeën hadden voor projecten om mensen bij elkaar te brengen. Een idee dat meerdere keren werd aangedragen, is het idee om ‘faith schools’ aan elkaar te linken, ‘the twinning of faith schools’. Door middel van contact tussen leerlingen van die scholen kunnen verschillende groepen met elkaar in aanraking komen. Aisha (CMF) legt uit waarom ze dit belangrijk vindt: “Just to know each other and just see that the other person is human as well.”³³ In Schotland hadden zulke activiteiten een duidelijke positieve invloed op de sociale relaties en houdingen tussen de verschillende kinderen en hun ouders (Scottish Executive 2006 in Dinham 2009). Maar critici beweren dat zulke activiteiten inadequaat zijn en dat ‘twinning’ weinig positief effect heeft op de diversiteit in de sociale netwerken van kinderen (Bruegel 2006 in Dinham 2009). Amin (2002) onderstreept dat intercultureel contact op scholen een noodzakelijke maar geen toereikende voorwaarde is voor multicultureel begrip, omdat culturele praktijken ook buiten de schoolmuren worden gevormd, het schoolgaan is slechts een deel van het leven van kinderen. Maar ik denk dat het een goed begin is. Op deze manier leren kinderen al vanaf jonge leeftijd om te gaan met verschillen en ik denk dat het het beste is om daar zo vroeg mogelijk mee te beginnen.

Conclusie

De meeste deelnemers hebben een positieve ervaring met de projecten en hebben elkaar op deze manier beter leren kennen. Conflict met en discriminatie van andere etnische groepen

³² Uit: Interview met Marlyne, 20 maart 2014

³³ Uit: Interview met Aisha, 11 april 2014

waren voor de meeste deelnemers incidenteel, al werd conflict in het algemeen wel eens genoemd als een gezond fenomeen. Op lokaal buurtniveau was er wel degelijk onrust tussen verschillende groepen, maar geen van de deelnemers gaf aan hier persoonlijk mee te maken te hebben gehad. De projecten zorgden over het algemeen voor een sociale verbondenheid binnen de projecten. Er was respect voor elkaar en er ontstond een groepsgevoel. Maar de meeste deelnemers waren al ‘open-minded’ en deze groep mensen is niet per se een representatie van alle Londenaren. Wat de invloed van de projecten is op de hele gemeenschap, is daardoor lastig te meten. Het verspreiden van positiviteit en het gebruiken van opgedane vaardigheden in de buurt kunnen een manier zijn om de hele gemeenschap te beïnvloeden. Ook kunnen de projecten een ‘support network’ zijn voor de deelnemers en kunnen succesvolle projecten op andere plekken worden verspreid. Het zijn langzame, voorzichtige veranderingen die de projecten tot stand kunnen brengen, in plaats van snelle, overduidelijke transformaties.

4. Bradford

Bradford is een ander type stad dan Londen. Waar Londen super-divers is, zijn er in Bradford voornamelijk twee grote religieuze groepen: Christenen en Moslims. Daarnaast zijn er nog een aantal andere etnische en religieuze groepen. Ik (Nuis) heb onderzoek gedaan in Bradford en heb net als Van Kapel verschillende Near Neighbours projecten onderzocht. De projecten die ik heb bezocht zijn: de Breadchurch, ESOL English Class, de Catalyst Group, het Conversation Café, Spotlight English Club, St. Stephen’s Exercise Club, de Gardening Club, het Scones & Samosas Project en het Arts Project. In dit hoofdstuk zal ik de analyse van mijn data weergeven. Ik zal spreken over meerdere etnische en religieuze groepen, maar de groepen die het meest aan de orde komen zijn de christelijke Britten en de Pakistaanse moslims. Dit is geen totale tegenstelling en ik realiseer mij dat deze termen problematisch kunnen overkomen, omdat Britten ook moslim kunnen zijn. Toch zal ik deze termen gebruiken omdat de participanten in deze termen spreken. Zij zien dit als de twee grootste groepen.

4.1 Sociale problemen

Een turbulente geschiedenis

Salma kijkt strak voor zich uit als ik haar de vraag stel of ze in het verleden wel eens conflicten met andere groepen heeft ervaren. Van de enthousiaste vrouw is weinig meer over. We zitten in een café in het community centre in de wijk Manningham, waar in 2001 rellen plaats hebben gevonden. Salma heeft deze rellen deels meegemaakt, hoewel ze in die periode de meeste tijd doorbracht in Liverpool, waar ze studeerde. Ze vertelt dat Bradford de afgelopen jaren een broeinest was van conflicten, met de rellen in 2001 als 'hoogtepunt'.

In de jaren '60 arriveerden er gastarbeiders in Bradford, omdat de lokale textiel fabrieken een groot tekort hadden aan arbeidskrachten. De meeste arbeiders uit die tijd waren van Pakistaanse afkomst. Door de economische recessie eind jaren '70 verloren velen hun baan. Dit zorgde mede voor spanningen tussen de verschillende etnische en religieuze groepen in Bradford (MacLaren 2013). In de jaren '90 ontstonden er voor het eerst echte conflicten. Fysieke aanvallen bleven echter uit; het ging om andere vormen van conflicten. Zo zegt een participant: "There were a lot of unpleasant stickers on walls. For example: we shall attack gays and Jews. It was scary and perverse."³⁴

Volgens veel respondenten vormen de jaren '90 het begin van de opkomst van extreme organisaties. Spanningen tussen verschillende groepen waren het gevolg. Mede door de spanningen scheidden steeds meer groepen zich af, wat we ook kunnen verstaan als *sociale isolatie* (Cameron 2006; Boon en Farnsworth 2011). Dit kunnen we bijvoorbeeld zien in de wijk Manningham, waar 80% Pakistaans moslim is. De samenstelling van de bevolking in de wijken is de afgelopen jaren minder divers geworden. Steeds meer mensen van dezelfde etnische of religieuze groep gingen bij elkaar wonen. Zo ging de blanke bevolking zich steeds meer vestigen in wijken als Eccleshill, en de Pakistaanse moslims steeds meer in Heaton en Manningham. Dit proces van sociale isolatie is toepasbaar op nagenoeg alle wijken in Bradford. Het gevolg van deze afscheidingen waren negatieve houdingen en stereotypering tegenover verschillende etnische groepen in Bradford. Er was minder contact tussen de groepen en er ontstonden zoals Kottak (2011:145) het noemt: 'fixed ideas about what members of a group are like.'

De toenemende segregatie resulteerde in spanningen en rellen. De rellen van 2001, die uitgebreid aandacht hebben gehad van de media, begonnen in Manningham en breidden zich daarna uit naar de rest van de stad. Participanten vertellen dat dit eigenlijk geen conflicten waren met andere etnische en religieuze groepen, maar met de overheid en de politie. Toch

³⁴ Uit: Interview met Brad, 27 februari 2014

heeft het jaar 2001 voor verandering gezorgd in de ervaring van conflicten. Door de rellen en mede door de aanslagen van 9/11 worden vooral moslims negatief neergezet door onder andere de media. Uit mijn gesprekken met de respondenten blijkt dat er frustratie is onder de verschillende groepen die in Bradford leven, omdat er na 9/11 vooral sprake is van ‘othering’ (Appadurai 2006) van groepen die anders zijn dan de hoofdzakelijk christelijke Britse bevolking. De eigen groep kan als superieur worden gezien en andere (minderheids)groepen als inferieur (volgens de Sociale Identiteit Theorie in Turner, 2006). ‘Othering’ kan leiden tot discriminatie, spanningen en conflicten. Zo zegt Salma dat sommige mensen niet meer met haar willen praten omdat ze moslim is.³⁵ Ze zegt dat de metroaanslagen in Londen in 2005 de negatieve houding jegens moslims nog eens hebben aangewakkerd.

Niet iedereen geeft aan dat de historische gebeurtenissen hebben geleid tot meer conflicten tussen verschillende groepen. Sommige respondenten vinden dat de invloed van de gebeurtenissen begrensd is gebleven, omdat Bradford een geschiedenis heeft van verschillende etnische groepen. Mensen kwamen altijd al met elkaar in contact. Wat dit betreft zou de contacttheorie van Allport (in Valentine 2008) kloppen. Hij zegt immers dat de beste manier om vooroordelen te verminderen en sociale integratie te bevorderen, het samenbrengen van verschillende groepen is (Valentine 2008: 323). Volgens Valentine is een ander punt echter ook belangrijk: *meaningful contact*. Ze zegt dat contact alleen niet genoeg is om vooroordelen te verminderen. Dit blijkt in Bradford ook, want ondanks de geschiedenis van verschillende etnische groepen, zijn er toch conflicten geweest en zijn er nog steeds vooroordelen en stereotyperingen over elkaar.

De invloed van historische gebeurtenissen en conflicten

De conflicten en gebeurtenissen zoals hierboven beschreven hebben invloed gehad op de relaties tussen etnische groepen, in het bijzonder de relatie van verschillende religieuze groepen (zoals christenen) met moslim groeperingen. Er wordt discriminatie en stereotypering ervaren; participanten wijten dat aan de verminderde interactie: “People have actually become more private. They are less willing to interact with other people from different cultures because I think they are too afraid of being judged.”³⁶ Dit proces van verminderde interactie wordt in stand gehouden door bijvoorbeeld huwelijkspartners uit het land van herkomst te halen en het niet promoten van de Engelse taal binnen sommige gemeenschappen. Verschillende respondenten benoemen dat de jongere generatie wordt beïnvloed door hun

³⁵ Uit: Interview met Salma, 18 maart 2014

³⁶ Uit: Interview met Jill, 26 februari 2014

ouders. De ouders houden hun kinderen weg van andere etnische groepen uit angst of uit bescherming van hun eigen culturele en religieuze waarden. Hierdoor zorgen ze ervoor dat er weinig interactie is tussen verschillen groepen en dat negatieve houdingen en stereotyperingen in stand worden gehouden. Ik kan hier een verband leggen met de concepten van *home* en *belonging* van Duyvendak (2011): de ouders zien Pakistan als hun thuis, en hebben een gevoel van ‘belonging’ bij hun thuisland. Dan is het niet verwonderlijk dat zij willen dat de huwelijkspartners van hun kinderen uit Pakistan worden gehaald.

De theorie van ‘meaningful contact’ (in Valentine 2008) gaat maar gedeeltelijk op. Er zijn nog steeds problemen: vooral discriminatie is nog aan de orde van de dag in Bradford. De participanten die ik heb gesproken gedurende de onderzoeksperiode voelen zich geregeld gediscrimineerd. Meestal gaat het om discriminatie op basis van huidskleur en religie. Tijdens mijn gesprek met Salma wordt dit duidelijk. “They see that I am a Muslim. And I think that’s why they don’t hire me for a job as a community worker. I feel so frustrated and angry about that.”³⁷ Ik merk ook dat Salma niet de enige is die zich zo voelt. De meeste ondervraagden voelen zich boos en dan vooral de moslims, omdat ze ervaren dat hun religie en de uitingen die daarbij horen niet worden geaccepteerd. Een aantal vrouwelijke respondenten geeft aan dat ze onder andere gediscrimineerd wordt omdat ze hoofddoeken draagt. Jenkins (2010) spreekt er over: er is angst dat de islam zich verder verspreid en dat traditionele normen en waarden in het gebied veranderen. In wijken in Bradford wordt deze angst duidelijk doordat rechtse meningen steeds meer opkomen. Zo hebben leiders van de British National Party (BNP) Bradford een aantal jaar geleden bezocht. De focus van hun bezoek lag bij de wijken waar de angst het sterkst heerste, zoals Eccleshill.

Gedurende het onderzoek is mij duidelijk geworden dat etnische groepen in Bradford op het fysieke vlak ook te maken hebben met uitsluiting, met name als het gaat over banen en omgang met elkaar. Een groot deel van de onderzoeksgroep heeft het idee dat ze wordt uitgesloten omdat ze van een bepaalde etnische of religieuze groep is, al wordt dit nooit letterlijk tegen hen gezegd. Tijdens het gesprek met Salma wordt dit duidelijk. “I have the skills and a high degree (...) why do they don’t promote me? I feel frustrated when someone white gets the job (...) I know that person had not the degree and skills I have...”³⁸ Het is wel zo dat de uitsluiting plaatsvindt op een bepaalde plek of in een bepaalde sector van het leven, zoals op het werk. Richardson en Le Grand (2002) bevestigen dit, door hierover te zeggen dat

³⁷ Uit: Interview met Salma, 18 maart 2014

³⁸ Uit: Interview met Salma, 18 maart 2014

uitsluiting inderdaad niet *absoluut* is (op elk vlak), maar in verschillende sectoren van het leven kan voorkomen.

Het is niet zo dat alleen Pakistaanse moslims zich uitgesloten voelen. Blanke Britten voelen het ook. Sommigen hebben het idee dat ze gediscrimineerd worden op basis van huidskleur, ‘because they can’t see if I am a Christian or not.’³⁹ Daarnaast zijn er stereotypen over blanken en is naropen aan de orde van de dag. Het is opvallend dat ondanks de sterke negatieve gevoelens die participanten hebben bij discriminatie, uitsluiting en conflicten, ze zelf ook aangeven te discrimineren. Vaak wordt de uitspraak ‘discriminating thoughts are in someone’s head, you can’t do anything about it’ gebruikt om de discriminerende gedachten te legitimeren. Bovendien geven de deelnemers hierbij aan dat er meestal sprake is van *verborgen discriminatie*: ze maken geen discriminerende opmerkingen in het openbaar, ze denken het alleen.

Ik kan concluderen dat de problemen in Bradford diepe wortels hebben. Door de historische gebeurtenissen en conflicten zoals 9/11 en de rellen van 2001, zijn houdingen naar elkaar verslechterd. De groepen hebben verschillende culturele en religieuze normen en waarden, die men in stand probeert te houden. De geschiedenis van Bradford heeft al een paar keer laten zien dat afscheiding, verminderd contact en negatieve houdingen kunnen zorgen voor conflicten. De Britse overheid erkent inmiddels dat sociale cohesie belangrijk is, ook op lokaal niveau. De dialoog tussen groepen moet worden verbeterd (Cantle 2008). In Bradford wordt dit geprobeerd met lokale community projecten.

4.2 Sociale verbondenheid

Verbondenheid gedurende de projecten

Ik heb onderzoek gedaan bij acht lokale community projecten. Bij sommige projecten was er sprake van sterke verbondenheid. Zo kwam ik binnen bij een project genaamd Spotlight English Club:

Het project vindt plaats in de St. Clement’s Church. Ik tref hier een grote verscheidenheid aan mannen en vrouwen in de leeftijd van twintig tot zestig jaar aan, die in een grote kring bij elkaar zitten. Er wordt gelachen met elkaar en ik word heel hartelijk ontvangen. Ik voel me geen buitenstaander, vooral omdat iedereen blij en hartelijk naar mij is, ook al komen ze erachter dat ik niet uit Bradford kom. Mij wordt snel duidelijk dat de participanten uit alle

³⁹ Uit: Interview met Stacey, 13 maart 2014

delen van de wereld komen. Ze geven me een stoel en beginnen mij gelijk veel vragen te stellen over waarom ik in Bradford ben. De projectleider begint te praten en het wordt stil. Gedurende het project kom ik erachter dat dit typisch een project is waar sociale verbondenheid duidelijk tot uiting komt. De participanten lachen tijdens de kleine spelletjes die worden gespeeld, maar er worden ook diepe gesprekken gevoerd over bepaalde thema's met als doel meer over elkaar te weten te komen en ook de Engelse taal te verbeteren.

Bovenstaande overzicht gaat over een van de projecten waarin naar mijn mening sprake is van sociale verbondenheid. Er is 'meaningful contact', en uit de gesprekken met de participanten blijkt dat ze het gezellig hebben met de andere participanten. Ze geven aan dat ze voordat ze naar het project kwamen, vaak thuis zaten en zich geïsoleerd voelden. Zo vertelt een deelnemster: "In 2009 I had to come to England. I am originally from Nigeria. I was all alone... just sitting at home... I wanted to make friends... and I did! I am feeling so much better now." Bij andere projecten is er ook een sterke verbondenheid te merken, zoals bij het Conversation Café. Er wordt gelachen en mensen zijn aardig tegen elkaar. Ik krijg het gevoel dat iedereen welkom is. Mensen leren van elkaar en staan open voor elkaar, ook als ze een ander standpunt of een andere mening hebben. Samenwerking is een belangrijk onderdeel bij veel projecten. De verschillen moeten opzij worden gezet om iets te bereiken. Bij de Catalyst Group zijn er bijvoorbeeld teamopdrachten en bij Scones & Samosas en de Breadchurch maken veel mensen samen één product of één gerecht. Deze projecten zijn een voorbeeld van Valentine's 'meaningful contact'. De participanten moeten met elkaar samenwerken en doen iets betekenisvols samen.

Naast gezelligheid, acceptatie van elkaar en samenwerking is *gevoel van veiligheid* ook een kenmerk dat is opgevallen bij de projecten. Doordat participanten zich veilig voelen, zijn ze meer open naar elkaar over zichzelf en gaan ze ook diepere gesprekken aan. Dit is een bevestiging van wat Ghorashi (2006) stelt: als mensen zich bedreigd voelen stellen ze zich reactief op, waardoor de ruimte voor sociale verbinding klein wordt. Maar als men een gevoel van veiligheid ervaart, kunnen ze zich openstellen voor vernieuwing/aanvulling van culturele elementen. Hierdoor ontstaat sociale verbinding. Het mooiste voorbeeld van 'gevoel van veiligheid' wat me is bijgebleven komt van de St. Stephen's Exercise Club:

Het project wordt gehouden in een bijgebouw van de St. Stephen's Church in de wijk West Bowling en is exclusief voor vrouwen. Het is een klein gebouw met witte muren en grote ramen, waar rolgordijnen voorhangen. De 'exercise class' begint om 19.00 uur, maar om

18.50 uur is bijna iedereen aanwezig en wordt druk de week met elkaar doorgenomen. Er is een grote mix van vrouwen aanwezig. De vrouwen trekken hun sportkleding aan. Er zijn ook twee volledig gesluierde vrouwen aanwezig, waarbij je alleen nog een klein beetje hun ogen kunt zien door het raster van hun gewaad. Iets voor zevenen gebeurt er iets wat mij erg opvalt: de twee vrouwen trekken hun boerka uit en er komen twee vrouwen in sportkleding tevoorschijn. Wat wellicht nog opvallender is, is dat het alleen mij schijnt op te vallen: de andere participanten van het project gaan door met waar ze mee bezig waren en schenken geen aandacht aan wat er zojuist is gebeurd.

Het feit dat deze vrouwen hun boerka te midden van alle vrouwen uittrekken in een toch wel openbare ruimte, is een teken dat de vrouwen zich veilig voelen. Ze geven zelf ook aan dat ze de participanten van de projecten inmiddels wel goed kennen, en dat ze geen reden zien om hun boerka aan te houden. Het feit dat de andere participanten totaal geen aandacht aan deze gebeurtenis besteden laat ook zien dat zij het gewend zijn. Dit voorbeeld geeft aan dat het groepsgevoel bij het project zeer groot is en dat we kunnen spreken over sociale cohesie; ondanks dat verschillen tussen de leden op het eerste gezicht groot lijken, zijn er toch krachten waardoor (in dit geval) moslima's bij de groep blijven.

Toch heb ik ook ervaren dat we Valentine's theorie niet helemaal kunnen bevestigen. Zoals gezegd kan betekenisvol contact volgens Valentine zorgen voor vermindering van negatieve houdingen tegenover elkaar. Het blijkt dat dit niet altijd zo hoeft te zijn. De actie en het contact *zelf* kunnen dan wel betekenisvol zijn, maar de uitkomst hoeft *niet* te zijn dat negatieve houdingen naar elkaar verminderen. Zo geven participanten van sommige projecten aan dat ze soms samenwerken met elkaar maar dat ze dit eigenlijk niet willen, en dat ook na dit samenwerken de gevoelens jegens elkaar hetzelfde zijn gebleven. Ze geven hier verschillende oorzaken voor. De oorzaak die ik het meest gehoord heb is dat culturen nu eenmaal anders zijn. Zo geven moslims aan zich niet altijd fijn te voelen over hoe mensen gedurende het project met elkaar communiceren. Dit wordt duidelijk uit mijn gesprek met Fatima waarin zij haar gevoelens hierover uit: "Some people are just hard on everyone. The islam is a peaceful religion, we don't like shouting to each other, it's not nice."⁴⁰

Een ander punt is de samenstelling van participanten gedurende de projecten. Het viel me op dat bij veel projecten er hooguit twee groepen vertegenwoordigd zijn: de blanke christenen en de Pakistaanse moslims. En dat terwijl er meer etnische groepen zijn in

⁴⁰ Uit: Interview met Fatima, 22 maart 2014

Bradford. Als ik vraag waarom alleen deze twee groepen vaak vertegenwoordigd zijn, krijg ik als antwoord: “because we can’t make contact with other groups. They do not want to hang out with us.” We kunnen hier volgens die participanten dus *niet* spreken over sociale uitsluiting, ondanks dat er geen volledige sociale cohesie is. Uit mijn data is gebleken dat minder sociale cohesie niet automatisch hand in hand gaat met sociale uitsluiting. Sommige groepen kiezen er zelf voor niet aanwezig te zijn bij de projecten. We kunnen daarom beter spreken over *sociale isolatie*. Dit kan echter wel negatieve gevolgen hebben voor de relatie tussen de groepen. Zo geven participanten aan dat ze minder respect en begrip hebben voor bijvoorbeeld sikhs en hindu’s, omdat ze geen kennis van hen hebben en geen band met hen hebben. Wel is voorzichtigheid geboden: ik heb de data maar van één kant gehoord, wie weet voelen de sikhs of hindu’s zich uitgesloten en niet begrepen, en willen ze daarom niet participeren in de projecten.

We moeten ook kijken in hoeverre participanten met *dezelfde* etnische of religieuze achtergrond elkaar opzoeken. Dan kan namelijk wel verbondenheid bestaan binnen het project, maar dit is dan met mensen van dezelfde groep. Het is opvallend dat er bij de Spotlight English Club en de Exercise Club zoveel verbondenheid is tussen personen van verschillende etnische en religieuze groepen; dit komt bij de meeste onderzochte projecten niet voor. Vaak zijn er wel participanten met verschillende achtergronden aanwezig, maar ondanks dat de actie zelf betekenisvol is, blijft het contact daarentegen oppervlakkig.

Toch is het algemene gevoel over de projecten zelf positief. Er ontstaat verbondenheid gedurende de projecten. Een ander belangrijke vraag is of de projecten invloed hebben op vooroordelen over elkaar. Worden bij de projecten zelf vooroordelen verminderd en is er discriminatie gedurende de projecten? Uit eigen ervaring is gebleken dat er gedurende de projecten wel degelijk sprake is van discriminatie, ondanks de gevoelens van verbondenheid. Blijkbaar is de verbondenheid toch begrensd. Zo is er stereotypering over religie en normen en waarden. Het idee dat niet-gelovigen geen moraal hebben, heerst sterk bij de projecten. Dit is bijvoorbeeld te merken als ik vertel dat ik geen religieuze achtergrond heb, en ik gelijk te maken krijg met negatieve opmerkingen. Waar deze stereotypering vandaan komt, kunnen de participanten niet zeggen. De een zegt dat het te maken heeft met haar religieuze achtergrond, de andere zegt dat het ‘gewoon een feit is.’ Gedurende de projecten verandert dit beeld niet. Bij de religieuze groepen zelf is ook sprake van discriminatie gedurende de projecten. Zo zegt een participant van de Catalyst Group: “I don’t know why, but they don’t accept me. I feel it. Maybe because 80% of the group is Muslim and I am a Christian and a woman? It irritates me and confuses me, because most of the time they are so nice to me. But on the other side I

really have the idea that they want to be friends with me”. Hieruit blijkt dat er zowel verbondenheid kan zijn tijdens de projecten, wat als zeer positief ervaren wordt, maar dat er toch ook gevoelens zijn van uitsluiting en negatieve houdingen tegenover elkaar. Dit is naar mijn mening niet verwonderlijk omdat er altijd verschillen zijn tussen mensen en negatieve houdingen er naar mijn idee altijd zullen zijn.

Doorwerking van sociale verbondenheid in het dagelijks leven

Lokale overheden in Groot-Brittannië willen dat de sociale cohesie in buurten wordt verbeterd. Daarom is het belangrijk dat de verbondenheid die wordt gevoeld gedurende de projecten, doorwerkt in de maatschappij. Ik praat met Stacey, een jonge vrouw van christelijke afkomst die heeft meegedaan met de Catalyst Leadership Training (Catalyst Group):

Ik loop het centrale plein van Bradford op. In het midden bij de waterval zit Stacey op mij te wachten. Ze heeft een kort rokje aan, haar zwarte haar hoog in een knot, en veel make-up op haar gezicht. We praten over de Catalyst Group, een project waarin jonge mensen van onder de dertig jaar worden getraind om community leiders te worden. Stacey vertelt mij dat ze aan het project gemengde gevoelens heeft overgehouden. Ze vertelt dat ze aan de ene kant meer begrip voor moslims heeft gekregen. “I now know why Muslim men don’t shake hands with me. I understand it now.” Toch vertelt ze dat ze ondanks de vermeerdering van begrip ook kritiek heeft. Ze vertelt dat er te veel verschillen zijn voor echte vriendschappen tussen personen uit de groep. Sommige vooroordelen blijven. Bovendien is het respect dat ze heeft gekregen beperkt: ze vertelt dat haar houding naar moslims buiten het project niet is veranderd, en dat ze op sommige vlakken nog steeds geen respect voor hen heeft. Dit wordt duidelijk als er een groep moslims voorbij komt en ze mij op luide toon vertelt dat hoofddoekjes naar haar mening niet kunnen. Ik merk aan haar dat ze zich niet op haar gemak voelt met moslims om haar heen.

Dit voorval gedurende een interview laat twee kanten zien. Aan de ene kant creëren de projecten daadwerkelijk meer begrip voor andere groepen. Dit is niet verbazingwekkend, omdat veel van de projecten die ik heb bezocht draaien om interactie en het verkrijgen van kennis over elkaar. Deze kennis draagt ertoe bij dat bij sommige participanten vooroordelen en stereotyperingen over andere mensen worden verminderd.

Aan de andere kant moeten we noteren dat dit *niet* voor iedereen geldt. Soms worden vooroordelen niet verminderd en respect niet vermeerderd. Dit blijkt uit het voorval tijdens het interview met Stacey, maar ook uit gesprekken met andere participanten van andere projecten. Zo sprak ik Brad, participant bij het Breadchurch project: “You know, during the project I liked all the people who were there. But on the street, I still feel uncomfortable with that kind of people [Muslims]. During the project I have respect that they wear a headscarf, but when I am walking on the street I still feel sorry for all those women who *need* to wear that headscarf.”⁴¹ Brad geeft hierbij aan dat hij vindt dat de mannen het de vrouwen opleggen om een hoofddoek te dragen, ook al heeft hij bij het project begrepen dat de meeste vrouwen het uit vrije wil doen. Hieruit wordt mij duidelijk dat participanten vaak alleen meer respect krijgen voor andere participanten die aanwezig waren bij hetzelfde project. *Gedurende* het project was er onderling respect, maar daarna werkte het vaak niet door in het dagelijks leven. Stacey zegt ook: “I felt a connection with the people who were there. After the project, my general feelings did not change. On the street people of other groups are still strangers to me.” Gilroy (2005) geeft hier een verklaring voor. Volgens hem zijn we vastgevroren in onze culturele gewoonten en kunnen we daarom geen open houding aannemen naar anderen.

Er zijn aan de andere kant ook participanten die wel menen dat de verbondenheid van het project daadwerkelijk doorwerkt in het dagelijks leven. Zo zegt Ahmed, een voormalig participant van de Catalyst Group: “I’ve learned a lot. The projects gave me more friends, more contacts, more self-confidence and more understanding for other groups. I now know more about their behaviour and their thoughts, which is a good thing.”⁴² Volgens deze voormalige participant heeft de verbondenheid gedurende de projecten een duidelijke positieve uitwerking op het dagelijks leven.

4.3 Invloed van de projecten op de maatschappij

Er zijn verschillende kanten aan en uitwerkingen van verbondenheid binnen een project en van de invloed en doorwerking van die verbondenheid in het dagelijks leven. Over sommige projecten zijn participanten erg enthousiast, bijvoorbeeld over de Spotlight English Club en de Exercise Club. Zo zegt een participant over de Spotlight English Club: “I am having such a good time here! I absolutely love it here. Normally I am staying at home all day, and now I have something that I can look forward to.” Een voorbeeld is het Scones & Samosas project, waar er gekookt wordt. De deelnemers van de projecten laten ook weten dat ze de projecten

⁴¹ Uit: Interview met Brad, 27 februari 2014

⁴² Uit: Interview met Ahmed, 4 maart 2014

nodig vinden, vanwege de segregatie van verschillende etnische en religieuze groepen. Ze geven aan dat ze merken dat er negatieve houdingen en stereotyperingen over elkaar bestaan en dit bevestigt wat Allport (in Valentine 2010) zegt over vooroordelen: negatieve houdingen ten opzichte van elkaar ontwikkelen zich omdat mensen lid zijn van een bepaalde groep. Ze kennen de personen van een andere groep niet persoonlijk.

Grenzen aan de projecten

De onderzochte projecten kennen ook hun begrenzingsen. Dit erkennen de participanten ook. Zo valt het, zoals eerder genoemd, op dat er bij sommige projecten weinig tot geen ‘mixing’ is. Er zijn bijvoorbeeld alleen maar christenen, of alleen maar moslims. Een voorbeeld van zo’n project is de St. Stephen’s Gardening Club. Bij dit project komen bijna alleen maar Nepalezen. Ze spreken onderling Nepalees, verstaan slecht tot geen Engels, en trekken daardoor nog meer naar elkaar toe. Een ander project waar dit ook opvalt is de Breadchurch in St. Augustine’s Church. Hier komen overwegend christenen. Ik vraag me dan ook af of het doel van Near Neighbours, “het bevorderen van een sterkere samenleving door mensen van verschillende achtergronden samen te brengen”⁴³, wordt bereikt. Als er maar één groep (of twee) uit een buurt bij een project vertegenwoordigd is, hoe brengen ze de buurt in zijn geheel dan bij elkaar? Het doel van sociale cohesie wordt weliswaar niet bereikt, maar er zijn bij deze projecten nog andere doelen. Zo heeft de St. Stephen’s Gardening club als bijkomend doel de participanten zelfvertrouwen mee te geven. Ze spreken weinig tot geen Engels en leven vaak geïsoleerd. Ook heerst er veel angst bij deze mensen om de straat op te gaan uit vrees voor negatieve houdingen jegens hen. Het project geeft deze mensen meer zelfvertrouwen doordat ze samenwerken voor een mooie community tuin en hierdoor komen de participanten ook meer uit hun isolement. Sommige projecten bereiken succesvol hun eigen doelen, ondanks het feit dat verbetering van sociale cohesie op buurtniveau niet wordt bereikt.

Een andere begrenzing van de projecten is dat de mensen die er naar toe gaan vaak ‘open-minded’ zijn. Dit zeggen de participanten ook zelf: “We want to learn more about other groups. We want to get to know them, their culture and their habits. I think that if people don’t want that, they won’t come to this project. And we can’t force them to come.”⁴⁴ De participanten geven ook aan dat ze al contacten hadden gelegd met mensen van andere

⁴³ Definitie uit het Near Neighbours Report van het Woolf Institute, gepubliceerd in oktober 2013, geraadpleegd op 19 mei 2014

⁴⁴ Uit: Interview met Salma, 18 maart 2014

etnische en religieuze groepen. Sommigen geven zelfs aan dat ze al betekenisvol contact hadden met bijvoorbeeld de buurvrouw, die van een andere etnische groep is. Dit in combinatie met een meer ‘open-minded personality’ zorgt ervoor dat vooral deze mensen naar de projecten komen, en het bereik van het project dus gelimiteerd is.

Een derde opvallend punt is dat ik een aantal participanten bij dezelfde projecten zag. Zo heb ik Brad bij twee verschillende projecten gezien. Deze projecten (Breadchurch en Spotlight English Club) vonden niet in dezelfde wijk plaats. Bij de meeste projecten is het echter wel zo dat het overgrote deel uit de wijk komt waar het project plaatsvindt. Naast Brad zijn er meer participanten die ik bij meerdere projecten heb gezien. Bovendien geeft een aantal participanten aan dat ze zelf ook in community sectoren werkt, of bijvoorbeeld in de zorg waar ze ook te maken heeft met mensen van verschillende etnische groepen. Het voornaamste doel voor hen is *niet* het zorgen voor meer cohesie in de wijk, maar is eerder het vergroten van begrip en kennis over hun werkgebied.

Op naar de toekomst

Als ik de participanten van de onderzochte projecten vraag hoe ze de toekomst zien, zijn ze gematigd positief. De meeste participanten geven aan dat de projecten mensen samenbrengen en dat de projecten wel echt *kunnen* werken in de lokale community. Maar op dit moment is de invloed te begrensd en te klein. Zo vinden ze dat er meer verschillende groepen moeten zijn bij de projecten. “The society does not consist of Christians and Muslims only.” Ook wordt gesproken over de financiering van de projecten. Opvallend is dat – en participanten bevestigen dit – dat de projecten niet gecontroleerd worden door Near Neighbours. De organisatie controleert niet of het geld wel echt goed terecht komt. Participanten zijn hier geïrriteerd over omdat ze vinden dat sommige projecten het geld niet goed gebruiken, terwijl hun eigen projecten minder financiering krijgen. “We need more money to keep the project going.”⁴⁵ Daarnaast pleiten participanten voor meer betaalde ‘community workers’: mensen die door Near Neighbours betaald worden om de projecten te organiseren en te regelen. Er zijn nu nog te weinig van deze ‘community workers’ in Bradford. Toch zijn genoeg mensen enthousiast voor deze functie, zoals Salma: “I do want to organize things... I have a degree for community work... but still, no one wants to pay me, because there is no money.”⁴⁶ Gedurende gesprekken met deelnemers van de projecten viel me op dat een aantal mensen kritiek heeft op de jongere generatie: die moet volgens hen opstaan. Deze mensen verwachten

⁴⁵ Uit: Interview met Catherine, 3 april 2014

⁴⁶ Uit: Interview met Salma, 18 maart 2014

toenemende spanningen tussen groepen, en om escalatie te voorkomen moet het begrip voor elkaar worden gepromoot. Aan de andere kant verwachten vrijwilligers en participanten dat verschillende groepen juist meer aan elkaar gewend gaan raken en zich zullen gaan afzetten tegen hun traditionele normen en waarden. Groot-Brittannië is dan hun *thuis*. Het is echter niet zo dat er dan geen uitsluiting meer is. Dit omdat thuis voelen een *selectieve emotie* is: we voelen ons niet overal en met iedereen thuis. Het sluit weinigen in en sluit velen uit (Duyvendak 2011: 39).

Als ik de participanten tijdens mijn gesprekken vraag wat ze van Near Neighbours en van lokale community projecten in het algemeen vinden, krijg ik opvallende antwoorden. Near Neighbours is een *faith-based organisation (FBO)*, wat inhoudt dat ze werkt vanuit een christelijk standpunt. Hierin zien de participanten een nadeel. Ze geven aan dat buurtbewoners zich wel eens niet welkom of uitgesloten kunnen voelen, omdat veel projecten in kerken plaatsvinden. Hierbij kunnen ze zich niet op hun gemak voelen, of kan de drempel hoger zijn om naar het project te gaan. Dit is een ondersteuning van Beaumonts standpunt in zijn artikel *Faith Action on Urban Social Issues* (2008). Beaumont erkent dat FBO's een hinderlijke factor kunnen zijn voor het (re)integreren van groepen in de samenleving. Maar aan de andere kant zijn FBO's volgens Beaumont ook waardevol, omdat ze kunnen zorgen voor 'bridging' en 'bonding capital'. 'Bonding social capital' betreft de relatie met personen van dezelfde sociale klasse en 'bridging social capital' betreft de relatie met mensen buiten een residentieel gebied. Volgens Beaumont is sociaal kapitaal in steden verminderd door de economische situatie: er is meer deregulering en er is minder geld voor goede doelen en welzijn. Beaumont geeft aan dat FBO's dit gat kunnen opvullen. Uit mijn data blijkt dat Beaumont tot op zekere hoogte gelijk heeft. Als je de projecten gefinancierd door FBO's als Near Neighbours in Bradford weg zou denken zijn er veel minder mogelijkheden voor de mensen om bij elkaar te komen.

Conclusie

In Bradford leven sinds de jaren '60 veel verschillende etnische en religieuze groepen. De samenstelling van de bevolking heeft, samen met omstandigheden als een economische recessie en veranderende houdingen naar verschillende groepen door onder andere de media, in de geschiedenis gezorgd voor spanningen en conflicten. Er is in Bradford sprake van isolatie van bepaalde etnische en religieuze groepen, zoals de Pakistaanse moslims. Oorzaken en gevolgen hiervan kunnen gebrek aan kennis, stereotypering en vooroordelen zijn. De projecten die ik onderzocht heb, hebben als doel sociale cohesie in de wijken van Bradford te

versterken. Uit mijn onderzoek is gebleken dat er tijdens de meeste projecten sociale verbondenheid wordt gevoeld, en dat kennis over elkaar wordt vergroot. Toch blijkt ook dat de invloed van de projecten niet of nauwelijks doorwerkt in het dagelijks leven. Houdingen tegenover elkaar blijven vaak hetzelfde. Bovendien is er bij de projecten vaak geen diverse mix van participanten en gaan veel participanten naar meerdere projecten. De participanten zelf geven ook aan dat voor hen de invloed van de projecten beperkt is, en dat er nog veel gedaan moet worden in de toekomst, wil sociale cohesie bereikt worden.

Discussie & Conclusie

In deze thesis over sociale cohesie in multiculturele wijken hebben we een breed scala aan onderwerpen en theorieën besproken. Nadat we eerst ons theoretisch kader hebben uitgewerkt en we daarna onze bevindingen hebben besproken in de empirische hoofdstukken over Londen en Bradford, zullen we nu in dit slothoofdstuk onze bevindingen bediscussiëren. We vergelijken Londen en Bradford en zullen de in ons theoretisch kader genoemde auteurs en hun ideeën bediscussiëren. We zijn ons ervan bewust dat Londen en Bradford twee verschillende steden zijn. Niet alleen qua ligging, maar ook qua bevolkingssamenstelling en geschiedenis. We menen dat we ondanks de verschillen een goede vergelijking kunnen maken in dit hoofdstuk, omdat we beiden onderzoek hebben gedaan naar projecten van dezelfde organisatie: Near Neighbours. Ook waren er een aantal projecten met ongeveer dezelfde inhoud en hebben we in dezelfde periode onderzoek gedaan. Natuurlijk is het wel zo dat we geen al te generale conclusies kunnen trekken, maar binnen de context van ons onderzoek is een vergelijking wel mogelijk. We zullen onze resultaten en de vergelijking weergeven aan de hand van de volgende onderwerpen: sociale problemen, sociale verbondenheid, en de invloed op de bredere maatschappij. Tot slot beantwoorden we in onze concluderende paragraaf onze centrale vraag en doen we tevens een aantal aanbevelingen voor het versterken van de invloed van lokale community projecten op de maatschappij.

Sociale problemen

Over het algemeen heeft Londen in het verleden weinig grote conflicten tussen groepen gekend. Wel zorgden de metroaanslagen in 2005 en de rellen in de zomer van 2011 voor de nodige onrust. In Bradford is er meer sprake geweest van zichtbare conflicten tussen groepen. Zo zijn er in 2001 grote rellen geweest waarbij een deel van de stad is verwoest. Dit betekent uiteraard niet dat er in Londen geen (sociale) problemen zijn. Er worden net als in Bradford

negatieve houdingen van anderen ervaren door verscheidene groepen. Gedurende ons onderzoek bleek dat er vaak negatieve beelden bestaan over moslims. Volgens Appadurai (2006) is er sprake van *othering*: ‘wij’ versus ‘zij’ denken. Als gevolg hiervan worden mensen die anders zijn vaak negatief afgeschilderd. ‘Othering’ is een proces dat zowel in Londen als in Bradford voorkomt. Meer kennis over elkaar zorgt, met name bij de informanten in Londen, voor minder ‘othering’. Met kennis bedoelen we niet alleen feitelijke kennis, maar ook zintuiglijke kennis over de ander, die opgedaan wordt tijdens de projecten. In Bradford is er ook een relatie tussen kennis en ‘othering’, maar het blijkt dat er gedurende en na de projecten alsnog veel ‘othering’ is ondanks meer kennis over elkaar.

Volgens ons onderzoek is discriminatie vaak een gevolg van te weinig kennis over elkaar. Wel zien we qua hoeveelheid discriminatie verschillen in de ondervraagden uit Londen en Bradford. In Londen geven de meeste deelnemers aan dat ze niet heel frequent discriminatie ervaren, terwijl discriminatie in Bradford veel vaker wordt genoemd. Vooral moslims voelen zich gediscrimineerd. Uit ons onderzoek is gebleken dat het niet altijd zo is dat de meerderheidsgroep de minderheidsgroep discrimineert. Discriminatie *binnen* de eigen groep vindt ook geregeld plaats en de slachtoffers zijn vaak degenen die zich niet volgens de norm gedragen. Dit blijkt uit de opmerking van één van de Londense participanten die vertelt dat ze een ‘minderheid’ binnen een ‘minderheid’ is omdat zij geen hoofddoek draagt maar wel moslim is en daardoor wordt gediscrimineerd.

Sociale problemen kunnen ontstaan als er weinig sociale cohesie is, of als er sociale isolatie plaatsvindt. Volgens Valentine (2008) is er betekenisvol contact nodig om sociale cohesie te bevorderen. Conflicten zouden verminderd worden. Echter, als we kijken naar de ervaringen van discriminatie en racisme, is het niet geheel duidelijk geworden of betekenisvol contact echt zorgt voor vermindering van discriminatie en racisme. Ondanks de lokale projecten van Near Neighbours, blijkt dat discriminatie en racisme onder de deelnemers nog steeds aanwezig zijn, met name in Bradford.

Sociale verbondenheid

De projecten van Near Neighbours hebben als doel mensen samen te brengen en hen kennis te laten maken met de religieuze of etnische ander. Hiervoor is het creëren van sociale verbondenheid belangrijk. In Londen zorgden projecten over het algemeen voor een sociale verbondenheid binnen de projecten. Er was respect voor elkaar en er ontstond een groepsgevoel. Maar de meeste deelnemers waren al ‘open-minded’ en deze groep mensen is geen afspiegeling van de gemiddelde Londenaar. In Bradford ontstond er ook een sociale

verbondenheid tijdens projecten. Wel was er daar nog steeds sprake van discriminatie gedurende de projecten of werkten sommigen mensen liever niet met bepaalde mensen samen. Hieruit blijkt dat er zowel verbondenheid kan zijn tijdens de projecten, maar dat er toch ook gevoelens zijn van uitsluiting en negatieve houdingen tegenover elkaar.

We moeten wel kritisch zijn en ons realiseren dat de data verzameld is door verschillende onderzoekers en dat het zo kan zijn dat sommige zaken Nuis wel zijn opgevallen en Van Kapel niet of andersom. Een belangrijke overeenkomst is het belang van het creëren van een veilige omgeving, waar mensen van elkaar kunnen leren. Het hebben van een gemeenschappelijk doel versterkte de gevoelens van sociale verbondenheid, maar ook bij projecten waar een minder duidelijk doel was, kon die verbondenheid ontstaan. Wellicht was er bij die projecten een onderliggend gezamenlijk doel; al pratende een goede tijd hebben met elkaar en even het huis uit zijn bijvoorbeeld. Barclays (2013) idee dat het hebben van een gemeenschappelijk doel sociale cohesie versterkt, wordt in ieder geval door onze data bevestigd.

Volgens Cantele (2008) is dialoog belangrijk voor het bereiken van cohesie in een gemeenschap. Wij denken dat dialoog inderdaad noodzakelijk is voor sociale cohesie, maar met elkaar praten betekent niet dat mensen elkaar ook écht begrijpen. Om ondanks onbegrip over bepaalde dingen toch vredig met elkaar te leven, is een breed respect nodig, ook voor dingen die men niet begrijpt. Een andere opmerking gaat over de mix van deelnemers. Die was met name in Bradford niet altijd even divers. Er waren geregeld maar twee verschillende etnische groepen aanwezig en niet zelden ontstond de sociale cohesie vooral tussen leden van dezelfde groep.

De belangrijkste theorie in dit onderzoek is de ‘meaningful contact’ theorie van Valentine (2008). Betekenisvol contact, diepe gesprekken en samen activiteiten ondernemen zou zorgen voor een positief respect voor anderen. Uit ons onderzoek blijkt dat betekenisvol contact zorgt voor meer kennis over en respect voor andere deelnemers, maar niet per se voor anderen in het algemeen. Naar onze mening is de definitie die Valentine aanhoudt dan ook te breed. Betekenisvol contact kan zorgen voor een positief respect voor de mensen waarmee contact is gelegd, maar dit hoeft niet per se door te werken in andere situaties. Met name in Bradford gaven sommige informanten aan dat ze het een prettige ervaring vonden met de mensen binnen het project, maar dat het project niets heeft veranderd aan hun beeld of gevoelens over andere mensen die ze bijvoorbeeld op straat tegenkomen. In Londen gaven deelnemers dit niet aan, maar velen waren al erg ‘open-minded’ en hadden al respect voor andere mensen.

De vraag is of de sociale cohesie die binnen de projecten gecreëerd wordt, op een andere manier doorwerkt in de maatschappij.

Invloed op de maatschappij

Tijdens de projecten wordt er zowel in Londen als in Bradford sociale verbondenheid gecreëerd. De meeste deelnemers uit Londen stonden al open voor andere mensen en de projecten hebben in die zin weinig veranderd aan hoe zij tegen andere groepen aankeken. In Bradford werkte de sociale verbondenheid uit de projecten vaak niet door in het dagelijks leven. Voor Londen betekent het gegeven dat de meeste deelnemers een open houding hebben wellicht dat mensen die géén open houding hebben, niet naar de projecten komen en zo dus ook niet direct bereikt worden. Terwijl het misschien juist de minder ruimdenkende mensen zijn die veel vooroordelen over en negatieve houdingen ten opzichte van andere groepen hebben. Voor het bereiken van sociale cohesie is het belangrijk dat ook die groep bereikt wordt. De situatie in Bradford laat zien hoe moeilijk het is om diepgewortelde gevoelens van mensen te veranderen, ondanks het contact met andere groepen.

Het veranderen van negatieve beelden over elkaar is echter niet de enige manier waarop de maatschappij beïnvloed kan worden door middel van Near Neighbours projecten. De projecten kunnen ook iets uitstralen naar de maatschappij: positiviteit en de boodschap van eenheid ondanks culturele verschillen. Deze uitstraling kan andere mensen inspireren en zo indirect zorgen voor meer positiviteit over culturele diversiteit. Wellicht kan deze uitstraling mensen aansporen om zich ook te verdiepen in de etnisch, religieuze of culturele ander. Daarnaast kunnen deelnemers vaardigheden opdoen die ze ook buiten de projecten in kunnen zetten, wellicht tot opbouw van de maatschappij. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de Rockingham Women in Londen. Vrouwen die een aantal jaar geleden alleen binnen hun eigen ‘community’ contacten hadden en de meeste tijd binnen de muren van hun eigen huis doorbrachten, denken er nu over om een afvaardiging te sturen naar een lokaal ‘neighbourhood forum’ en hun stem te laten horen in de maatschappij. Een voorbeeld uit Bradford is de St. Stephen’s Gardening Club. De Nepalese participanten krijgen meer zelfvertrouwen en er worden vaardigheden met betrekking tot tuinonderhoud bijgebracht. Dit kunnen ze inzetten voor de maatschappij. Ook komen ze, mede door hun opgebouwde zelfvertrouwen, uit hun isolatie.

In Londen werken sommige projecten ook als een ‘support network’ en dienen ze als ‘bridging capital’ (Beaumont 2008) tussen de overheid en de deelnemers, door mensen te wijzen op mogelijkheden voor ondersteuning enzovoorts. Met name de vrouwengroepen

namen deze rol aan: de vrouwen keken naar elkaar om en konden hun verhaal kwijt. Zeker in tijden van liberalisering van de staat, waarin de overheid minder taken op zich neemt, zijn dit belangrijke processen. Verder kunnen succesvolle projecten gemultipliseerd worden op andere plekken en zo kunnen kleinschalige, ‘grassroots’ projecten langzaam een groter gebied gaan beïnvloeden. Barclay (2013) pleit terecht voor deze kleinschalige aanpak. Uiteraard moet er op andere plekken wel behoefte zijn aan deze projecten en moet het zeker vanuit of in nauwe samenwerking met de lokale bevolking gebeuren.

De mix van deelnemers was in Bradford minder divers dan in Londen. Dit is niet verbazingwekkend, omdat Londen nu eenmaal veel meer verschillende etnische groepen kent. In Bradford waren lang niet alle etnische groepen uit de stad vertegenwoordigd bij de projecten, maar uiteraard was dit in Londen ook niet het geval. Omdat Bradford minder verschillende groepen heeft, valt het gebrek aan een goede mix van mensen misschien extra op. Door het gebrek aan die mix van verschillende groepen tijdens projecten worden niet alle verschillende groepen in de maatschappij bereikt en dit kan lastig zijn voor het bereiken van sociale cohesie in heel Bradford. In Londen was de mix van mensen overigens ook niet bij elk project even divers. Dit heeft vaak ook te maken met de demografie van een wijk: als er in een wijk veel moslims wonen, is het vrij logisch dat de meeste deelnemers moslim zijn.

Overigens hebben wij in het kader van ons onderzoek voornamelijk deelnemers van de projecten gesproken en geen andere bewoners van de wijken. Hierdoor is ons beeld van de invloed die de projecten op de maatschappij kunnen hebben, eenzijdig.

Aanbevelingen van deelnemers

Deelnemers hebben ons verteld wat zij van de projecten vonden en wat er volgens hen verbeterd kan worden. Zowel in Londen als in Bradford gaven deelnemers aan dat de financiering van projecten langdurig en stabiel zou moeten zijn. Near Neighbours is een eindig ‘project’ en dit betekent dat de financiering ook eindig is. Om projecten echt te laten slagen, is er langer financiering nodig. In Bradford pleiten deelnemers voor meer controle vanuit de organisatie op wat er met het geld gedaan wordt. Gekoppeld aan het gebrek aan voldoende financiering is er in Bradford de onvervulde behoefte aan meer ‘community workers’ die een spin het web van de projecten vormen. Er zijn genoeg mensen die het willen en er voor gestudeerd hebben, maar er is niet voldoende geld om meer gemeenschapswerkers aan te nemen. Wij denken dat gemeenschapswerkers een goede aanvulling zijn, doordat ze met een ‘helikopterview’ én op de grond naar projecten kunnen kijken. Daarbij zouden zij

degenen kunnen zijn die de extra controle op de manier waarop het geld wordt besteed uitvoeren/coördineren.

Zowel in Londen als in Bradford noemen participanten het feit dat Near Neighbours een 'faith based organization' (FBO) is als een belangrijk gegeven. Een informant in Londen noemde het voordeel dat de organisatie werkt vanuit de kerk, want de kerk is wijdverspreid over het land en ze werkt al op het 'grass roots level'. Maar de meeste andere deelnemers die erover spreken zijn kritisch over het gegeven. Het zou een drempel op kunnen werpen voor mensen om een subsidieaanvraag te doen of om naar projecten naar te komen. Dit is in lijn met wat Beaumont (2008) stelt: FBO's kunnen zorgen voor uitsluiting van bepaalde groepen, omdat ze werken vanuit één religie. Desalniettemin kunnen FBO's als Near Neighbours naar onze mening een grote bijdrage leveren aan de maatschappij door 'bridging capital' mogelijk te maken: het creëren van relaties met personen buiten hun woongebied; het slaat bruggen tussen sociale groepen en gemeenschappen/overheden. Ons voorstel is dan ook om organisaties als Near Neighbours niet te laten werken vanuit één religieus instituut zoals de kerk, maar vanuit meerdere religieuze instituten. Door een combinatie van bijvoorbeeld christelijke en moslim FBO's samen te laten werken, wordt de diversiteit die gepromoot wordt door Near Neighbours ook toonbaar in de organisatie. Idealiter is er ook een 'non faith based' groep aanwezig in het bestuur, zodat ook niet-gelovigen zich aangesproken voelen om projecten te organiseren.

Conclusie en aanbevelingen

De vraag die centraal stond in dit onderzoek is: *Wat voor invloed hebben lokale community projecten van Near Neighbours, die gericht zijn op het samenbrengen van volwassenen met verschillende etnische achtergronden, op processen van sociale insluiting en uitsluiting in multiculturele wijken in Londen en Bradford?* Naar aanleiding van ons veldwerk en de analyse van onze data concluderen we dat de projecten van Near Neighbours mensen bij elkaar brengen en over het algemeen zorgen voor sociale verbondenheid. Binnen de projecten is er vaak sprake van sociale insluiting en door het contact met elkaar wordt de (zintuiglijke en mentale) kennis over elkaar vergroot. Maar, met name in Bradford, worden er ook tijdens de projecten wel eens mensen uitgesloten. Bovendien waren de ontmoetingen vaak niet frequent genoeg of zat er te veel tijd tussen om de sociale verbondenheid ook buiten de context van het project voort te zetten. Een kritische kanttekening is dat de projecten met name mensen met een open houding bereiken, die al open stonden voor contact met anderen.

De minder ‘open minded’ mensen, die wellicht meer vooroordelen en negatieve associaties hebben met andere etnische groepen, worden niet direct bereikt.

De belangrijkste vraag is wat deze projecten kunnen betekenen voor de hele maatschappij. Wij denken dat de invloed op de maatschappij beperkt, maar wel degelijk aanwezig is. Zo kunnen de deelnemers aan niet-deelnemers de boodschap van diversiteit en positiviteit verspreiden. Daarnaast beperkt sociale in- en uitsluiting zich niet tot gevoelens over andere groepen, vooroordelen of discriminatie. Deze werden door de projecten in sommige gevallen verminderd, in andere gevallen bleven de gevoelens jegens andere etnische groepen in het algemeen hetzelfde. Maar de projecten zorgden ook voor empowerment, de deelnemers deden in sommige gevallen nieuwe vaardigheden op die ze ook buiten de projecten kunnen gebruiken, tot opbouw van de maatschappij. Zo kunnen ze zelf werken aan hun sociale insluiting in bijvoorbeeld politieke sferen, doordat ze nu een stem durven te zijn voor hun ‘community’. Daarnaast kunnen de projecten dienen als ‘support network’ en kunnen ze bruggen slaan tussen sociale groepen en de overheid (‘bridging capital’).

De mix van deelnemers was niet altijd even divers, hierdoor werden niet alle verschillende groepen in de wijken direct bereikt en dat is jammer. Indirect kunnen zij wel bereikt worden door deelnemers, maar direct contact tussen verschillende groepen is volgens ons beter.

In deze thesis hebben we de focus gelegd op de effectiviteit van de projecten. Het staat echter buiten kijf dat de intentie waarmee de projecten worden georganiseerd of bezocht vaak op zichzelf al waardevol zijn, los van de invloed die de activiteiten hebben op sociale cohesie.

Wij willen Near Neighbours aanbevelen om te zorgen voor een structurele financiering of meer begeleiding bij het vinden van andere bronnen van financiering, zodat de projecten ook nadat de financiering van Near Neighbours stopt, door kunnen gaan. Het is jammer wanneer succesvolle projecten moeten stoppen als ze pas relatief kort geleden zijn opgezet. Ook willen we aanraden om te blijven controleren of het geld goed besteed wordt. Daarnaast zijn de leiders/initiatiefnemers belangrijk in het creëren van vertrouwen. De training van deze mensen kan daarom belangrijk zijn om de projecten zo succesvol mogelijk te laten verlopen. Samen eten en drinken werkt verbindend en kan grenzen tussen elkaar verbreken. Dat dit terug blijft komen in de projecten is daarom erg belangrijk. Ook is het ‘grassroots level’ volgens ons nog steeds het beste niveau waarop sociale cohesie versterkt kan worden. Wij raden dan ook aan projecten niet sterk uit te breiden, maar eerder succesvolle projecten op andere plekken te dupliceren/multipliceren, uiteraard in nauwe samenwerking met de lokale bevolking om het ‘grassroots’ level te behouden.

Verder kan het feit dat Near Neighbours georganiseerd wordt vanuit de kerk voor sommigen een drempel opwerpen om subsidieaanvragen te doen of naar projecten te komen. Een samenwerking - juist ook op hoger niveau, in de organisatie - met andere FBO's en 'non faith based organisations' kan deze drempel wegnemen. Uiteraard zou dit geen simpele verandering zijn. Tot slot: wat wel en niet werkt, verschilt per persoon. Sommige mensen doen graag iets met hun handen en praten tijdens de activiteit met elkaar, anderen gaan liever zittend op een stoel met elkaar in gesprek. Mensen zijn divers, laat daarom de projecten en de activiteiten ook divers blijven.

Bibliografie

Alexiadou, Nafsika

2002 Social Inclusion and Social Exclusion in England: Tensions in Education Policy. *Journal of Education Policy* 17(1): 71-86.

Amin, Ash

2002 *Ethnicity and the Multicultural City: Living with Diversity*. Report for the Department of Transport, Local Government and the Regions and the ESRC Cities Initiative.

Amin, Ash

2010 The Reminders of Race. *Theory Culture Society* 27(1): 1-23.

Allport, G.W.

1954 *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.

Appadurai, Arjun

2006 *Fear of Small Numbers, An Essay on the Geography of Anger*. Durham: Duke University Press.

Ashforth, Blake E. en Fred Mael

1989 Social Identity Theory and the Organization. *The Academy of Management Review* 14(1): 20-39.

Barclay, David

2013 *Making Multiculturalism Work: Enabling Practical Action across Deep Difference*. Paper gepubliceerd door Theos.

Bastian, Brock e.a.

2012 Contact, Evaluation and Social Distance: Differentiating Majority and Minority Effects. *International Journal of Intercultural Relations* 36: 100-107.

Battu, H. en Y. Zenou

2010 Oppositional Identities and Employment for Ethnic Minorities: Evidence from England. *The Economic Journal*: 1-28.

Bhalla, Ajit en Frédéric Lapeyre

1997 Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework. *Development and Change* 28: 413-433.

Beaumont, Justin

2008 Faith Action on Urban Social Issues. *Urban Studies* 45(10): 2019-2034.

Beaumont, Justin en Walter Nicholls

2008 Plural Governance, Participation and Democracy in Cities. *International Journal of Urban and Regional Research* 32(1): 87-94.

Boon, Bronwyn en John Farnsworth

2011 Social Exclusion and Poverty: Translating Social Capital into Accessible Resources. *Social Policy and Administration* 45(5): 507-524.

Bradford Metropolitan District Council

1997 *Population Estimates and Forecasts*. Report van het Bradford Metropolitan District Council, Bradford.

Cameron, Angus

2006 Geographies of Welfare and Exclusion: Social Inclusion and Exception. Progress in *Human Geography* 30(3): 396-404.

Cantle, Ted

2008 *Community Cohesion: A New Framework for Race and Diversity*. UK: Palgrave MacMillan.

Clark, K. en S. Drinkwater

2002 Enclaves, Neighbourhood Effects and Employment Outcomes: Ethnic Minorities in England and Wales. *Journal of Population Economics*: 5-29.

Consortia of Ethnic Minority Organisations (COEMO)

2013 *Changing Bradford: Exploring South Asian Heritage in Bradford*. An intergenerational community heritage project.

Dinham e.a.

2009 *Faith in the Public Realm. Controversies, Policies and Practices*. Bristol: The Policy Press.

Duyvendak, Jan Willem

2011 *The Politics of Home. Belonging and Nostalgia in Western Europe and the United States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Eisenberg e.a.

2005 *Minorities within Minorities: Equality, Rights and Diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Essed, Philomena

1991 *Understanding Everyday Racism: an Interdisciplinary Theory*. Newbury Park: SAGE publications.

Findlay, A.M. e.a.

2004 In what sense English? An Exploration of English Migrant Identities and Identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30(1): 59-79.

Forrest, Ray en Ade Kearns

2001 Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies* 38(12): 2125-2143.

Friedkin, Noah E.

2004 Social Cohesion. *Annual Review of Sociology* 30: 409-425.

Furbey, Robert en Marie Macey

2005 Religion and Urban Regeneration: A Place for Faith? *Policy and Politics* 33(1): 95-116

Ghorashi, Prof. dr. Halleh

2006 *Paradoxen van Culturele Erkenning; Management van Diversiteit in Nieuw Nederland*. Rede uitgesproken op 13 oktober 2006 bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Management van diversiteit en integratie, bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Gidley, B. en H. Jayaweera

2010 *An Evidence Base on Migration and Integration in London*. ESRC Centre on Migration, Policy and Society. University of Oxford.

Gilroy, Paul

2005 *Postcolonial Melancholia*. New York: Columbia University Press.

Greater London Authority

2013 *2012 Round Interim Ethnic Group Population Projections*. Rapport van Intelligence Unit van de Greater London Authority.

Hervieu-Léger, Danièle

2003 The Role of Religion in establishing Social Cohesion. *Religion in the New Europe*: 1-10.

Hussain, Yasmin en Paul Bagguley

2005 Citizenship, Ethnicity and Identity: British Pakistans after the 2001 'Riots'. *Sociology* 39(3): 407-425.

Jenkins, Philip

2010 *Gods Werelddeel. Christendom, Islam en de Religieuze Crisis in Europa*. New Amsterdam Uitgevers. Oorspronkelijke title: *God's Continent. Christianity, Islam and Europe's Religious Crisis*.

Kottak, Conrad Phillip

2011 *Cultural Anthropology: Appreciating Cultural Diversity*. New York: McGraw-Hill.

Kymlicka, Will

2003 Immigration, Citizenship, Multiculturalism: Exploring the Links. *The Political Quarterly*: 195-208.

Lipset, S.M.

1963 *Political man: the social bases of politics*. Garden City, N.Y.: Doubleday.

MacLaren, Clare

2013 “Nearer Neighbours?” An Analysis of the Factors that Inhibit or Promote Effective and Sustained Social Action and Interaction between Faith Communities in Bradford. *Dissertation Friday 27th September 2013. University of Leeds.*

Madanipour, A. e.a. (ed)

1998 *Social Exclusion in European Cities: Processes, Experiences and Responses*. London: Jessica Kingsley.

Malpas, Jeff

2013 Hans-Georg Gadamer. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2003 voor het eerst uitgekomen, gebruikte versie voor literatuurstudie is Winter 2013 Edition. Edward N. Zalta (ed.) Url: <<http://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/gadamer/>>.

Modood, Tariq

1998 Anti-Essentialism, Multiculturalism and the Recognition of Religious Groups. *The Journal of Political Philosophy* 6(4): 378-399.

Nussbaum, Martha C.

2012 *The New Religious Intolerance: Overcoming the Politics of Fear in an Anxious Age*. Cambridge U.S.A.: Harvard University Press.

Ouseley, H.

2001 *Community Pride Not Prejudice: Making Diversity Work in Bradford*. Bradford Vision, Bradford.

Peace, Robin

2001 Social Exclusion: A Concept in Need of Definition? *Social Policy Journal of New Zealand* 16: 17-36.

Quillian, Lincoln

1995 Prejudice as a response to perceived group threat: population composition and anti-immigrant and racial prejudice in Europe. *American Sociological Review* 60(4) 586- 612.

Reicher, Steve e.a.

2011 *Mad Mobs and Englishmen?: Myths and Realities of the 2011 Riots*. London: Constable and Robinson Ltd.

Richardson, L. en J. Le Grand

2002 Outsider and Insider Expertise: The Response of Residents of Deprived Neighbourhoods to an Academic Definition of Social Exclusion. *Social Policy and Administration*: 1-24.

Robinson, David

2005 The Search for Community Cohesion: Key Themes and Dominant concept of the Public Policy Agenda. *Urban Studies* 42(8): 1411-1427.

Rosado, Caleb

1996 *Toward a Definition of Multiculturalism*. Paper gepubliceerd op 28 oktober 1996.

Sanghera, Gurchathen S. en Suruchi Thapar-Bejörkert

2008 Methodological Dilemmas: Gatekeepers and Positionality in Bradford. *Ethnic and Racial Studies* 31(3): 543-562.

Schuster, Liza en John Solomos

2001 Introduction: Citizenship, Multiculturalism, Identity. *Patterns of Prejudice* 35(1): 3-12.

Simpson, Ludi

2004 Statistics of Racial Segregation: Measures, Evidence and Policy. *Urban Studies* 41(3): 661-681.

Simpson, Stephen

1997 Demography and Ethnicity: Case Studies from Bradford. *New Community* 32(1): 89-107.

Sniderman, Paul M. e.a.

2003 De Moeizame Acceptatie van Moslims in Nederland. *Mens en Maatschappij* 78(3): 199-217.

Tajfel, Henri

1981a. Social categorization, social identity and social comparison. In: H. Tajfel (ed.), *Human groups and social categories* (pp. 254-267). Cambridge: Cambridge University Press.

Tajfel, Henri

1981b. Social stereotypes and social groups. In: Turner, J. & Giles, H. (eds.) *Intergroup Behaviour* (pp. 144-167). Oxford: Basil Blackwell.

Tamimi Arab, Pooyan

2012 (Dis)Entangling Culturalism, Nativism, Racism. *Krisis* 2: 68-74

Taylor, Simon en Kathryn Gibson

2010 *Manningham: Character and Diversity in a Bradford Suburb*. Swindon: English Heritage.

Turner, John C.

2006 Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology* 5(1): 5-34.

Valentine, Gill

2008 Living with Difference: Reflection on Geographies of Encounter. *Progress in Human Geography* 32(3): 323-333.

Valentine, Gill

2010 Prejudice: Rethinking Geographies of Oppression. *Social & Cultural Geography* 11(6): 519-537.

Vertovec, Steven

2007 Super-diversity and its Implications. *Ethnic and Racial Studies* 30(6): 1024-1054.

Wallman, Sandra

1978 The Boundaries of 'Race': Processes of Ethnicity in England. *Man* 13(2): 200-217.

Watt, Paul

2000 Discourses of Social Exclusion: An Analysis of Bringing Britain Together: A National Strategy for Neighbourhood Renewal. *Housing, Theory and Society* 17(1): 14-26.

Webster, Colin

2003 Race, Space and Fear: Imagined Geographies of Racism, Crime, Violence and Disorder in Northern England. *Capital & Class* 27(2):95-122.

Yuval-Davis, Nira e.a.

2005 Secure Borders and Safe Haven and the Gendered Politics of Belonging: Beyond Social Cohesion. *Ethnic and Racial Studies* 28(3): 513-535.

Bijlagen

Bijlage 1: Compositie van etnische groepen in het Bradford District, 2001

Uit: Simpson, L. (2004), "Statistics of Racial Segregation: Measures, Evidence and Policy", *Urban Studies* 41(3): 661-681.

Bijlage 2: English summary thesis

Social Cohesion in London and Bradford

The influence of local community projects on social cohesion in multicultural neighbourhoods

Nienke van Kapel & Anneloes Nuis

Bachelor students Cultural Anthropology

Utrecht University, the Netherlands

June 2014

This thesis examines the role of local community projects on social cohesion in multicultural neighbourhoods. From the 3rd of February until the 11th of April 2014 we have conducted anthropological fieldwork in respectively London and Bradford. Achieving social cohesion is an important goal for many governments in multicultural societies. Due to globalization, the world is facing increasing diversity. How we deal with this diversity is an important question. Cities in particular are a paragon of this diversity. According to Young (in Valentine 2008) cities illustrate a 'living together of strangers'. When people do not know each other, this can cause conflict, racism and discrimination. For local governments, it is important to anticipate to this problem. According to Valentine (2008), one way to reach social cohesion is to create *meaningful contact*. Simply meeting people on the street is not enough to create more mutual respect. People should do something meaningful together. Local community projects are examples of places where meaningful contact can take place. During our fieldwork we have researched some of those community projects. The projects were funded by Near Neighbours, which is a (Christian) *faith-based organization* (FBO). The main question we have tried to answer is:

What is the influence of local community projects funded by Near Neighbours, that aim to bring people of different ethnic backgrounds together, on processes of social inclusion and exclusion in multicultural neighbourhoods in London and Bradford?

Theoretical Framework and Context

We have conducted our research within a theoretical framework, which we will shortly expound. Social cohesion implicates the situation “when someone wants to stay with or in a group, due to collaborate powers” (Friedkin 2004). The idea is that people who experience a high level of social cohesion are more willing to work for the well-being of the group as a whole. Social cohesion is related to social exclusion: “if social cohesion fails, the result may be social exclusion” (Bhalla and Lapeyre 1997). Someone is excluded when he or she is not allowed to participate in ‘normal’ activities in the society. Important to note: not everything is social exclusion, sometimes it is better to speak of *social isolation*: some people choose not to mix and to live separately.

Due to globalisation, some individuals and groups feel threatened in their culture or identity. They are asking themselves *who they are*. Everyone is classifying themselves into social categories, such as religious groups (according to the Social Identity Theory of Tajfel and Turner). People divide the world into groups, and this can result in stereotypes and prejudices about other people. In a process which is called *othering*, people tend to think in terms of us and them, to see other groups as different to them (Appadurai 2006). This is mostly caused by fear, frustration and a lack of knowledge. Religious groups like Muslims are quite often victims of the process of ‘othering’.

The concepts and processes mentioned above, are present in cities like London and Bradford. Local community projects can help to bring social cohesion in these cities. In the following section we will give a summary and an analysis of the data we have found during our ten week fieldwork.

London

London is a city of ‘super-diversity’ (Vertovec 2007). In the course of my fieldwork I (Van Kapel) visited several local community projects funded by Near Neighbours. I observed, participated and spoke to the participants. They told me about their background and I asked them if they had experienced conflicts with people of other ethnicities and if they had been discriminated against. According to the majority of my informants conflicts and discrimination is present in their lives, but not on a regular basis. A lack of knowledge, both mental and sensorial, was mentioned as a possible cause of conflict. In the London neighbourhoods where the projects took place, there have recently been some agitations. Several informants referred to the existing negativity about Muslims, which is possibly caused

by fear of the unknown or fear of things that are uncontrollable. According to Nussbaum (2012: 23) fear is easily displaced onto something that may have little to do with the underlying problem.

The projects created a sense of social connectedness and there was a clear engagement between the participants. Creating a sense of trust is very important to be open to each other and I think the leaders/initiators can play a significant role in this. Most projects created a safe environment where people could ask questions to each other and learn from one another. Dialogue appeared to be important, as Cattle (2008) states, but truly understanding one another can remain an unreached aim. If you both believe in something completely different, it is hard to empathize with each other. A more general kind of respect for one another is therefore important. The projects that had a clear shared goal, like the mentoring project, had a high sense of social connectedness, as Barclay (2013) states. But also in some cases of less clear goals, there was a sense of group feeling. Perhaps because those projects had more subtle goals, like having a good time together and be out of the house for a while. Food appeared to be a constant factor. According to one of the informants food is so important because it is 'a celebration of life' and 'it creates a common ground'.

Because I only spoke to participants of the projects and because they are not necessarily a representation of all Londoners, the influence on the society is hard to measure. The mix of people attending was not always as diverse and the people attending were already open-minded about other people. However, I do think the projects are a good thing, since they bring people together and can realize empowerment. Moreover, they can spread positivity and act as a support network.

Bradford

Bradford is different than London. Not only in geography, but also in history. In the 1960s migrant workers, mainly from Pakistan, came to Bradford to work in the wool industries. After the industry collapsed, a lot of migrants stayed in Bradford. During the nineties, tensions between different groups arose, and an increasing number of groups were isolating themselves from the mainstream society (Cameron 2006, Boon en Farnsworth 2011, COEMO 2013). In 2001, the tensions resulted in riots, and the drama of 9/11 increased the negative attitudes towards Muslims. The Muslims I (Nuis) have spoken with corresponded that since 2001 they experience more negative attitudes towards them. But some people also told me that the influence of the drama of 2001 is limited. Because of the already established different groups present in Bradford, people are used to each other. Nevertheless, most of the time the

conflicts as described above have had negative consequences on the relations between ethnic and religious groups in Bradford.

I have visited many different local community projects during my fieldwork in Bradford. At some projects, I felt a strong social connection. A typical example is the Spotlight English Club. It includes participants of many different backgrounds who interact with each other and thereby learn about each other's cultures. Interestingly, all of these projects had some kind of teamwork in them. There was one goal during the project, for example making dinner. I also recognised the importance of feelings of security. If participants feel safe, they are more open to each other and they will take part in in-depth conversations more easily. Ghorashi (2006) explains this as follows: if people feel threatened they behave reactive: the chance on social connection is reduced. But if people feel safe, they have an open attitude towards others.

Not every project caused social cohesion. At some projects, people were doing something meaningful together, but in the end there was no social cohesion. In their hearts, some people just did not want to work together at the project. Another point is that most of the projects involved only two groups of participants (Christians and Muslims). In addition, the people who came to the projects, were already more open-minded than people who did not participate. Also, participants told me that in daily life, their attitude towards other people is the same as before the project started.

Discussion and Conclusion

We realize that London and Bradford are very different in many ways, such as demography and history. We believe that despite the differences, we can make a comparison. We cannot draw too general conclusions, but within the context of our research we can offer a comparison and give some recommendations.

According to what participants told us, Bradford has had some more public conflicts between groups than London did. Obviously, this does not mean that London is free of social problems. In both London and Bradford, people perceive negative attitudes from other groups. Especially in Bradford there appears to be a process of 'othering' (Appadurai 2006). A lack of knowledge is an important reason for this.

The goal of the Near Neighbours projects is to 'bring people together'. During the projects, most of the time there was sense of social connectedness felt by the participants and by us. However, we do have some critical comments. The mix of participants was not very diverse, especially not in Bradford. Additionally, returning to the theory that meaningful

contact would create more positive respect towards others (Valentine 2008): our data makes clear that this theory is too broadly formulated. Meaningful contact can cause more respect for the people with whom people had contact, but it does not necessarily provide a general respect for *all* people. Most participants behave in the same way towards other people outside/after the projects. On the other side, the projects do have some influence on the mainstream society: the project can send a message of positivity and uniformity despite differences. Additionally the projects can cause empowerment and act as a support network.

We have asked participants what they think about the projects and what can be improved. They were mainly positive, but also gave points of improvement. In both London and Bradford participants recommended more structural financing. In Bradford informants also pleaded for more checking of the way the money is spent and to give more money to less projects. Also they argued for more community workers to arrange the projects. In our eyes more community workers would be a good addition because they can view the projects both with a helicopter view as well as from 'the ground'.

The fact that Near Neighbours is a faith based organization has an influence on the projects. According to the participants, it could impose a barrier to go to the projects or apply for a grant. This is in line with what Beaumont (2008) tells us: FBO's can cause social exclusion. Nevertheless, FBO's like Near Neighbours can contribute to society because of 'bridging capital': creating relations with people outside their area or between citizens and the government. To resolve the barriers a FBO can impose, we recommend a diverse cooperation of FBO's within one organization. Ideally there is also a non-faith based organization or group represented in the organization.

To answer our main question: we think that the projects definitely have an influence on processes of inclusion and exclusion, especially within the projects. But outside the projects this influence is small. Regardless of the influence, the intention most people have to organize or visit a community project is precious in our eyes. To improve the influence, we would recommend organizations such as Near Neighbours to provide more structural finance, because it is a pity that good working projects need to stop because there is lack of funding. The leaders/initiators play an important role in creating a safe environment; training these people would help to improve the influence of the projects.

In the end, it depends on the individual participant if the objective of the project is successfully reached or not. People are diverse, let the activities be diverse too.